

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Башкір О.І.

**АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА
ВЛАСНІСТЬ: КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

Харків – 2022

*Затверджено Вченою радою Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
протокол № 2 від 22 лютого 2022 р.*

Рецензенти:

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Лук'янчиков Олег Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правового регулювання економіки ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Башкір О.І. Академічна доброчесність та інтелектуальна власність: конспект лекцій. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 92 с.

У навчально-методичному посібнику розроблені та викладені матеріали до курсу лекцій навчальної дисципліни «Академічна доброчесність та інтелектуальна власність», яка викладається для добувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Конспект лекцій становлять три модулі відповідно до навчальної програми дисципліни, а саме: «Академічна культура як основа якості науково-дослідницької діяльності», «Теоретичні основи академічної доброчесності», «Дотримання права інтелектуальної власності як прояв академічної доброчесності».

Рекомендовано для використання здобувачами освіти та викладачами при написанні наукових робіт, кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня магістра, під час наукового дослідження та презентації його результатів.

Видано за рахунок упорядника.

ЗМІСТ

МОДУЛЬ 1. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЯКОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лекція 1. Академічна культура як соціальне явище.....3

Лекція 2. Технологія науково-дослідницької діяльності.....17

МОДУЛЬ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Лекція 3. Загальні характеристики академічної доброчесності.....29

Лекція 4. Види порушення академічної доброчесності.....40

МОДУЛЬ 3. ДОТРИМАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ПРОЯВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Лекція 5. Становлення та розвиток інтелектуальної власності.....51

Лекція 6. Право інтелектуальної власності.....60

Лекція 7. Захист прав інтелектуальної власності.....77

МОДУЛЬ 1. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЯКОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЛЕКЦІЯ 1. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Тип лекції: *вступна*

Мета лекції: розкрити значення академічної культури та визначити її роль у формуванні якісної та конкурентоспроможної науково-дослідницької діяльності; прищепити здобувачам освіти інтерес до вивчення навчальної дисципліни та науково-дослідницької діяльності; сформулювати прагнення до культурної поведінки в дослідницькій сфері, уміння академічної самопрезентації.

Питання лекції

- 1) Особливості науково-дослідницької діяльності
- 2) Академічна культура серед цінностей та цілей освіти та науки України
- 3) Академічний рух молодих учених України
- 4) Академічна самопрезентація

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Науково-дослідницька діяльність проводиться в закладах освіти, наукових установах. Результатами науково-дослідницької діяльності є наукові відкриття, які є інтелектуальною власністю науковця. Кожен автор наукового, так як і художнього тексту, має право на захист своєї інтелектуальної власності. Однак в академічних колах має бути на високому рівні сформована академічна культура, яка унеможливорює шахрайства та недоброчесності з боку авторів та споживачів авторських текстів.

Формування культурних цінностей автора будь якого тексту, зокрема й наукового, є тенденцією дослідницької діяльності в Україні, де кожен прагне захищеності від шахрайства, відкритості до світової спільноти споживачів авторських текстів. Різноманітні європейські форуми з питань вищої освіти окреслюють провідну роль закладів вищої освіти (ЗВО) у розвитку країн та континенту в цілому, які створюють, зберігають і розповсюджують знання, що життєво потрібні для економічного добробуту, формують європейські цінності і культуру.

Місія науково-дослідницької діяльності в ЗВО посилилася підвищенням ролі досліджень у підготовці майбутніх фахівців. На зміну знаннєвій парадигмі підготовки здобувачів освіти приходить навчання через дослідження. На необхідності поєднання навчання і дослідження на всіх циклах вищої освіти наголошено у Львовенському комюніке 2009 р. «Болонський процес 2020 – простір Європейської вищої освіти в новому десятиріччі».

Викладення матеріалів лекції

1. Особливості науково-дослідницької діяльності

В Україні науково-дослідницькою діяльністю займаються не лише наукові установи, які підпорядковуються Національній академії наук України, але й заклади освіти всіх рівнів, наукові ліцеї, які підпорядковуються Міністерству освіти і науки України. Кожен заклад освіти прагне створити унікальне освітнє середовище, яке є природно чи штучно створеним соціокультурним оточенням для здобувача освіти, що включає різні види засобів і змісту освіти, здатні забезпечувати його продуктивну діяльність.

О.Г. Ярошенко, описуючи освітнє середовище вказує на різні його характеристики, зокрема на такі: 1) інтенсивність (насиченість середовища умовами, впливами, можливостями); 2) когерентність (ефективність створеного освітнього середовища порівняно з іншими за рахунок взаємозв'язку складників); 3) вибірковість (можливість обирати індивідуальну науково-дослідницьку траєкторію); нестатичність (постійна активність, рухливість, що приводять до змін). Модернізаційні процеси в освітньому середовищі сприяють появі ще однієї його характеристики – студентоцентризму. Вона полягає в тому, що у плануванні й організації наукової роботи в ЗВО визначальними виступають інтереси та наміри студентів, а для цього університетська наука розкриває перед студентами свої досягнення, можливості й перспективи. Образно можна сказати, що студент «йде в науку», а не наука «рухається» до нього [13, с. 6].

Під впливом освітнього середовища закладу освіти в здобувача освіти з'являється бажання займатись науково-дослідницькою діяльністю, відбувається формування його готовності до наукового пошуку. Освітнє середовище має значення для ціннісного ставлення здобувача освіти до науки як до рушія прогресу. У ньому одержують визнання досягнуті здобувачами освіти наукові результати [13, с.7].

Наукова діяльність за своєю метою – це вільна розумова діяльність, пошук істини про природні та суспільні процеси. Як обов'язковий складник діяльності ЗВО її здійснюють науково-педагогічні працівники, здобувачі вищої освіти (бакалаври, магістри, доктори філософії, доктори наук), наукові працівники відокремлених структурних підрозділів. Разом вони є суб'єктами науково-дослідницької діяльності.

Для порівняння: здобувачі освіти закладів загальної середньої освіти також активно здійснюють навчально-дослідницьку роботу: розробляють проєкти, виступають на конференціях, долучаються до діяльності Малої академії наук, беруть участь у конкурсах наукових робіт, що вимагає наявності наукових здобутків і в педагогів шкіл, особливо наукових ліцеїв.

У студентоцентрованому освітньому середовищі професійної підготовки здобувачі вищої освіти виконують різноманітну і різнопланову за призначенням та кінцевим результатом науково-дослідницьку діяльність. Вона представлена навчально-науковою (підготовка рефератів, курсові роботи, магістерські дослідження) та науково-дослідницькою роботою (дослідницька діяльність у студентських наукових гуртках, участь у наукових дослідженнях кафедр чи лабораторій, наукових пікніках, естафетах тощо) [13, с.12].

Таблиця 1

Види і характеристика науково-дослідницької діяльності студентів

Вид	Характеристика	Приклади
Навчально-наукова діяльність	Нормативно передбачені дослідження, що виконуються з навчальною метою в обов'язковому порядку	Реферати, курсові роботи, магістерські роботи; експеримент, дослідницькі проекти, передбачені навчальними програмами конкретних дисциплін
Науково-дослідницька діяльність	Ініціативні дослідження, що виходять за межі навчальних планів і програм, але стосуються розширення та поглиблення знань; для окремих студентів – підготовка під керівництвом ученого до наукової діяльності після завершення навчання у ЗВО	Діяльність у студентських наукових гуртках, участь у наукових дослідженнях кафедр чи лабораторій, держбюджетній науково-дослідній роботі, міжнародних дослідженнях, проведення досліджень у науково-дослідних інститутах під керівництвом наукових співробітників тощо

На магістерському рівні вищої освіти науково-дослідницька робота конкретизується. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», «освітньо-наукова програма підготовки магістра включає обов'язково дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків» [3]. Саме тому науково-дослідницька робота магістра під час його навчання ведеться цілеспрямовано, систематично та завершується написанням та прилюдним захистом магістерської роботи, підготовкою дотичних темі магістерської роботи публікацій та виступів на конференціях з підготовкою відповідних тезисів.

2. Академічна культура серед цінностей та цілей освіти та науки України

Якість науково-дослідницької діяльності прямо пропорційно залежить від поведінки і здобувачів освіти, які займаються науковою діяльністю, і всієї академічної спільноти, членам якої є викладачі ЗВО, наукові працівники, науковий керівник магістерської роботи. Лише за умови їхньої толерантної та добросовісної поведінки, довіри та підтримки може існувати якісна та продуктивна наука. Таким чином, якість науково-дослідницької діяльності залежить від людей, які продукують науку, популяризують та оприлюднюють її, співпрацюють з колегами та науковими установами, підрозділами, товариствами. Рівень зазначених процесів залежить від сформованої в соціумі академічної культури.

На всесвітній конференції з питань політики у сфері культури, що проходила у Мехіко (1982), основну увагу було зосереджено на проблемах освіти та культури, зокрема культури спілкування, яку необхідно плекати, оскільки вона є вагомою умовою істинного прогресу людини та суспільства. Учасники конференції висловили надію, що, зрештою, людство прийде до єдиних

культурно-духовних цілей; погодилися, що найширше розуміння культури може визначатися як *сукупність яскраво виражених духовно-матеріальних та інтелектуально-емоційних рис, які характеризують соціальну групу чи суспільство* [12, с. 111].

У наш час прагнення до формування культурних цінностей є очевидним у будь якій сфері, зокрема й у дослідницькій, оскільки забезпечує розуміння, високий рівень толерантності та продуктивності праці, довіри та відкритості. У цьому контексті найважливішою метою діяльності ЗВО є позитивно соціалізована особистість, яка має високу кваліфікацію, професійну етику, спроможна успішно діяти в умовах динамічно змінюваної ситуації. Розвиток особистості осмислюється як процес і результат її взаємодії із соціально-культурним контекстом. З огляду на зазначене вище надзвичайно важливим є розуміння зокрема закладу освіти як *соціокультурної системи, функції якої не обмежуються лише підготовкою людини до професійної діяльності, а є інструментом трансляції культури, де виробляються і поширюються новітні соціокультурні цінності, підвищується духовний та інтелектуальний потенціал суспільства* [12, с. 113-114].

Динаміку та якість науково-дослідницької діяльності ЗВО визначає *академічна культура*. Важливим результатом її наявності в житті закладів освіти та наукових установ є момент її авторитетності. Це є дуже значимим її досягненням, оскільки це може бути вирішальним фактором у пошуку незалежних джерел фінансування, налагодженні результативних стосунків з іншими академічними осередками. Чи перетвориться для майбутніх випускників їхній заклад освіти в альма-матер, чи відчуватимуть вони відповідальність за його долю та власний професійний розвиток, залежить тільки від академічної культури.

Академічна культура в дослідницькій установі та ЗВО наразі дуже тісно переплітається з іншими видами культури, а саме з корпоративною, інформаційною, інноваційною, науковою, інституційною.

Динамічний розвиток сучасних технологій, вільний доступ до результатів наукових досліджень фундаментальної та прикладної науки, що є продуктами інтелектуальної власності вчених, сприяє поширенню інформації та використанню нових знань. І тут великого значення відіграє *корпоративна культура*.

Корпоративна етика дослідницької діяльності, основи та цінності, закладені в її основу, втілення найвищих стандартів корпоративної культури, корпоративного управління та корпоративної відповідальності, прийнятих у конкретній установі, забезпечать реальні гуманістичні зміни у сегменті дослідницької діяльності України, демократизації її стандартів, а також напрацювання іміджевих здобутків науковців ЗВО чи наукової установи як інтелектуальної корпорації. Усвідомлений моральний вибір, турбота про репутацію ЗВО (установи) та його науковця стають першочерговим чинником спільноти цього закладу, визначаючи його етичні пріоритети щодо установа академічної культури та академічної доброчесності [10, с.14].

Важливою в роботі ЗВО та наукових установ є *інформаційна культура*. Вона охоплює межі особистісного життя суспільства, що узагальнює насамперед концепцію виховання, освіти, наукової та мистецької творчості у контексті інформаційного співіснування, а також заклади або організації, що забезпечують їх функціонування (школи, заклади вищої освіти, клуби, театри, музеї, товариства, творчі спілки тощо).

Оволодіння інформаційною культурою – це напрям всебічності якостей людини, що сприяє дійсному розумінню людиною самої себе, власного місця і ролі. Велику значимість у формуванні інформаційної культури відіграє освіта, що здатна готувати фахівця інформаційного простору, виробляючи в нього такі навички та вміння: розподіл інформації; виділення важливої інформації; створення критеріїв її оцінки; вироблення інформації та її використання [12, с. 115].

Маючи методологічну, світоглядну, загальноосвітню та загальнокультурну направленість, основи інформаційної культури виражаються у використанні в загальній практиці різнобічних операцій для пошуку, обробки та надання інформації на базі відповідної системи наукової термінології, принципів та законів, що є необхідним фактором системно-цілісного пізнання при відображенні об'єктивної реальності, та пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу (баз даних, баз знань тощо), і повинні формуватися в процесі вивчення комплексу всіх навчальних дисциплін [12, с. 116].

Успіхові роботи дослідницької установи та ЗВО, як осередку здійснення науки, сприяє *інноваційна культура*. Вона окреслена як система освоєних особистістю професійних засобів, що забезпечують інноваційний спосіб діяльності, системоутворюючим елементом якої є цінності інноваційного плану.

Інноваційна культура є складником інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття та творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах.

Головним сполучним, інтегруючим елементом сучасної культури є наука. Усі структурні елементи суспільства відчувають всезростаючий вплив науки. Науку як складний феномен розглядають у різних аспектах. У культурологічному плані це компонент культури, це форма передачі позитивного досвіду, що забезпечує прогрес суспільства, спадкоємність його розвитку. У практичному – це безпосередня виробнича сила суспільства, яка перетворює не тільки матеріальне виробництво, а й духовну сферу. В інституціональному плані – це особливий соціальний інститут, який надає устаткованість та визначеність суспільним відносинам і прискорює суспільний розвиток [6].

Значення *наукової культури* в сучасних соціокультурних, духовно-інтелектуальних процесах, необхідність виявлення найбільш сприятливих умов і перспектив її розвитку та збагачення зростає на фоні активного нівелювання професіоналізму в системі наукового дослідництва. Наукова культура покликана мінімізувати вплив негативних чинників техногенного походження на людину і довкілля, сприяючи раціоналізації її діяльності. Ця культура синтезує такі виміри

буття у сфері науки та культури: наукові знання, наукове мислення та свідомість, науково-дослідницькі орієнтири, ідеї, норми та цінності наукової творчості. Практичне її значення полягає у раціональності науки певної форми свідомості і пізнання, різновидів діяльності, зокрема, науково-дослідницької, пов'язаної із традиційними за даних соціокультурних умов ідеалами (стандартами) науковості, науково-раціональними нормами, конкретним історико-культурно визначеним розумінням застосунку наукового знання.

Універсальність можливостей і виявів наукової культури базується на конституційованих засадах єдності наукового методу і продукovanого засобами знання способу науково-дослідницької, культурно-творчої активності соціального суб'єкта, показ культури раціональності, реалізму, доцільності, наступності діяльності особистості в науковому світі, у вимірах науки (нормах, ідеалах, підходах, методах) як вищої форми виробництва знання.

Наукова культура передбачає індивідуальну роботу кожного науковця в контексті роботи наукової спільноти конкретної галузі, яка має потребу в грамотному та ефективному управлінні. Будь-яка сукупність управління діяльністю групою осіб може бути дієвою, якщо опиратися на певну систему цінностей, які об'єднують цих дуже різних особистостей в одну цілісну особистісну групу і надають доцільність їхній спільній діяльності. Етичні та корпоративні ідеали, способи їхнього перетворення в конкретних умовах життя суспільства створюють *інституційну культуру*. Сумісність моделі управління з інституційною культурою відіграє вирішальну роль щодо успішної реалізації інституційних завдань і самої життєдіяльності інституції.

На відміну від інших дослідницьких установ, осередками формування академічної культури є заклади вищої освіти. Саме вони можуть зробити свій внесок у подолання викликів ХХІ століття, а саме глобальні зміни клімату, проблеми в енергетичній сфері, зростання науково-технологічного прогресу, збільшення тривалості життя, активізування глобальної взаємозалежності, економічна та соціальна нерівність тощо, що вимагає відповідних наукових досліджень та сучасних інновацій. Ці виклики ставлять перед ЗВО нові вимоги:

- 1) підвищення якості викладання, навчання, та, особливо, наукових досліджень;
- 2) оновлення змісту освіти й організація діяльності закладів вищої освіти;
- 3) виконання соціальних завдань ЗВО в суспільстві.

Таким чином, академічна культура, поряд з корпоративною, інформаційною, інноваційною, науковою, інституційною, становлять культуру ЗВО, яка обумовлюється академічними особливостями:

а) *аксіологічний* (від грец. аксіос – теорія вартості) потенціал – цінності (фундаментальність наукових і педагогічних шкіл; автономність ЗВО, самобутність особистості); свобода (творчості, вибору слова, вільного волевиявлення); професійна компетентність (науковців, викладачів, академістів, управлінців); сприятливе середовище інтеграції новаторства викладання і дослідництва (інновації наукові, педагогічні, сучасні, освітні і наукові парадигми); відповідальність (у сучасному і майбутньому за результатами освітніх і наукових послуг); міжнародна мобільність і співпраця (транскордонне

співробітництво викладачів, дослідників, здобувачів освіти, управлінців); міжгалузевість, міждисциплінарність сучасних наукових знань;

б) *акмеологічний* (від давньогр. акме – квітуча сила, вершина) підхід – соціальне задоволення суспільних цінностей (справедливості, солідарності, рівноправ'я, толерантності культурних традицій, демократії, етики);

в) *корпоративний* устрій професійного культурного середовища – управлінська, організаційна ієрархія (інституційний імідж); педагогічний, науковий, методичний статус ЗВО чи наукової установи (авторитет шкіл, традицій); репутаційний менеджмент (доступність для тих, хто потребує, стратегічне партнерство); конкурентоздатність реноме (стандартизація, сертифікація, ліцензування, акредитація); технологічна та інформаційна спроможність (технологізація та інформатизація процесів за видами діяльності).

Проаналізувавши академічну культуру з інституційної сторони, варто звернутися до її тлумачення на рівні особистості.

Академічна культура дослідника – це інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожний з яких характеризується певним змістовим наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічної комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті тощо.

Аксіологічний, мотиваційно-етичний компоненти академічної культури охоплюють морально-етичні цінності професії (професійний обов'язок, соціальна відповідальність, академічна честь, повага до іншої людини), етичні принципи дослідника у здійсненні академічної комунікації на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі. *Наративно-цифровий* компонент знаходить вираження в уміннях відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних і правових норм оперувати інформаційними й комунікаційними технологіями; логічно вибудовувати та представляти дані з використанням віртуальних платформ для створення графічних образів, аудіо, відео. *Праксеологічний та поведінково-інтерактивний* компоненти характеризують ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та невербальною (манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності.

Складниками забезпечення якості освіти є академічні цінності. М.В. Гриценко [2] розкриває основні параметри та змістові характеристики чотирьох академічних цінностей (академічна свобода, соціальна відповідальність, автономія, академічна доброчесність).

Академічна свобода – одна з основних цінностей вищої освіти. Сьогодні поняття «академічна свобода» має потребу в деякому переосмисленні під впливом нових фактів, що впливають на вищу освіту, – масовості, комерціалізації та підзвітності університетів. Необхідним є повернення до ключової концепції академічної свободи, розробленої Гумбольдтом, згідно з

якою, академічна свобода, перш за все, це право професора навчати в галузі своєї кваліфікації без будь яких обмежень, проводити дослідження, друкувати публікації і висловлювати свою думку в засобах масової інформації (журналах, соціальних мережах тощо). Академічна свобода захищає право професора на працю і дає йому найбільш непорушні гарантії, які тільки можливі – через контрактні договори, систему державної служби чи інші домовленості [5].

Соціальна відповідальність – «зміцнення академічної свободи» і «посилення відповідальності» декламують процес формування «нових відносин» між «зацікавленим суспільством» і ЗВО, зміцнення довіри між ними. Відбувається перехід від «старого врядування», основою якого був «традиційний спосіб академічного самоврядування замкненого співтовариства вчених» до «нового типу врядування». Традиційний баланс між автономією, владою та підзвітністю в освіті переглядається всіма зацікавленими сторонами.

Фундаментальною проблемою вищої школи в Україні є брак довіри між різними стейкхолдерами ЗВО. Як наслідок, постійно виникає спокуса встановити дедалі жорсткіше законодавче обмеження діяльності ЗВО, академічна культура та забезпечення якості її підпорядкування – централізованому контролю від виконавчої влади чи університетського керівництва. Цей шлях веде в нікуди. Патерналістична система стосунків деморалізує здорову інтелектуальну спільноту.

Автономія – дуже важлива умова, що дозволяє ЗВО досягти своїх місій найкращим чином. Відносини між університетської автономією та продуктивністю є пропорційними.

Академічна доброчесність – дозволяє системі освіти залишатися дієвою, такою що справді дає знання та навички, а не лише документи про здобуття освіти. Країни з високим рівнем академічної доброчесності не мають такої проблеми як «визнання дипломів» – як правило, це успішні, економічно розвинені країни з високим рівнем освіти та науки [9]

3. Академічний рух молодих учених України

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» молодий учений – це вчений віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук.

Прогресивною для роботи молодих учених закладів вищої освіти є Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України. Вона є консультативно-дорадчим органом, створеним з метою сприяння реалізації конституційних прав молодих учених щодо їхньої участі у формуванні та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Основними завданнями Ради є:

- 1) сприяння взаємодії Міністерства освіти і науки та самоврядних наукових молодіжних організацій наукових установ та закладів вищої освіти України;
- 2) формування пропозицій щодо створення правових та соціально-економічних умов для залучення талановитої молоді до роботи в

науковій сфері, стимулювання професійної діяльності молодих учених у вітчизняних наукових установах та закладах вищої освіти, підвищення їхнього фахового рівня та реалізації їхньої творчої та професійної активності;

3) консультативна підтримка молодих учених у питаннях науково-дослідницької діяльності, співробітництво з іноземними замовниками наукової продукції тощо;

4) сприяння залученню молодих учених до участі в конкурсах наукових робіт, формуванню колективів молодих учених для виконання перспективних наукових проєктів.

Рада інформує громадськість про свою роботу шляхом розміщення на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки та оприлюдненням в інший прийнятний спосіб матеріалів про установчі документи, план роботи, керівний склад, склад постійних і тимчасових робочих органів, прийняті рішення, протоколи засідань, щорічні звіти про її роботу тощо [8].

Отже, за умови отримання ступеня магістра, молодий учений може долучатися до ради молодих учених закладу освіти чи наукової установи, де він працює або продовжує навчатися. Статус молодого вченого дозволяє молодій людині брати участь у різноманітних конкурсах та програмах для молодих учених, отримувати стипендії та премії Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Національної Академії педагогічних наук, брати участь у грантових програмах та проєктах для молодих учених.

Тенденція науково-дослідницької діяльності в Україні до відкритості та прозорості є показником входження молодих учених у світовий та європейський освітній простір. Відкрита наука (Open Science) – це набір практик, спрямованих на забезпечення прозорості та доступності наукових процесів і результатів поза межами наукових установ та колективів, які безпосередньо займаються дослідженням. Відкрита наука забезпечує повний доступ до дослідницьких матеріалів, даних і лабораторних процедур, зокрема в мережі Інтернет та онлайн. Багато вчених вже на сьогодні є прихильниками відкритого доступу, паралельних наукових розробок, що дозволяє ознайомлюватися з результатами апробацій науково-дослідницької роботи, роблячи її загальнолюдським надбанням.

Для України проведення досліджень, що стосуються відкритих наукових даних та відкритої науки, з точки зору державного управління є відносно новим процесом. Актуальність таких досліджень зумовлена тим, що 1 вересня 2017 р. остаточно вступила в силу Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другого, а згідно з п. 2 ст. 375 вказаної угоди «співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору» (Угода про асоціацію) [1, с.72].

До елементів відкритої науки відносять: відкритий доступ до публікацій, відкриті дані та відкрите рецензування наукових досліджень, відкрита методологія, відкрита освіта, відкрите програмне забезпечення [7].

Ю.Г. Носенко зазначає низку зрушень та ініціатив, які сприяють поступу України в напрямі розвитку відкритої науки:

- створення Українського національного гріду (УНГ), що використовується в процесі реалізації окремих європейських дослідницьких проєктів (2009). Приєднання України через УНГ до Ради Європейської грід-інфраструктури (EGI Council) – міжнародної електронної інфраструктури, створеної для надання передових обчислювальних послуг та аналізу даних для досліджень та інновацій (2018);
- затвердження «Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)», що містить опис пріоритетних напрямів розбудови відкритої науки, а також конкретизацію цілей, як ці напрями реалізувати, потрібні інструменти і заходи для цього, індикатори для вимірювання результатів;
- розробка стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р., згідно з якою передбачено формування електронного бібліотечноінформаційного простору України, створення єдиного універсального порталу як точки доступу до національних, освітніх, наукових, пізнавальних, галузевих бібліотечно-інформаційних проєктів та інформаційних ресурсів бібліотек;
- розміщення вітчизняними бібліотеками у відкритому доступі наукових джерел (статей, журналів, авторефератів дисертацій тощо);
- підключення понад 100 вітчизняних закладів освіти та наукових установ до міжнародних бібліографічних і реферативних баз даних Scopus та Web of Science за рахунок державних коштів;
- зміна вимог до вітчизняних наукових фахових видань, однією з яких є необхідність присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора – DOI (Digital Object Identifier). Це значно покращить просування наукових робіт через професійні пошукові системи, зробить їх «видимими» для широкої когорти закордонних дослідників [7].

4. Академічна самопрезентація

Досягнення молодого вченого є його візитівкою для входження в академічну спільноту, показником його наполегливості, академічної культури, відкритості та конкурентоспроможності. Академічна культура, у свою чергу, передбачає також уміння молодого вченого представити свої досягнення, переконати у своїй перевагах, наукових здобутках та довести правомірність свого подальшого наукового пошуку та особистісного зростання.

Жодна соціальна взаємодія не відбувається без презентації себе, своїх особистісних і професійних властивостей. Кожен відразу стає суб'єктом самопрезентації як тільки потрапляє в ситуацію міжособистісного спілкування. Незалежно від усвідомленості поведінки, ми демонструємо партнеру зі спілкування інформацію про себе через різноманітні символічні знаки (зовнішній вигляд, соціальні символи престижу та статусу), а також своєю вербальною та невербальною поведінками.

У такий спосіб формується імідж людини. Він формується *стихійно*, якщо

йдеться про повсякденну соціальну взаємодію, та *цілеспрямовано*, коли людина спеціально готується до представлення своїх досягнень та здобутків. Правильно сформований імідж забезпечує суб'єктові успіх у професійній і особистісних сферах. Важливе місце тут відводиться самопрезентації.

Самопрезентація – це імідж, який представляє особистість у найвигіднішому вигляді. Під самопрезентацією розуміється діяльність і процес пред'явлення суб'єктом своїх переваг та чеснот у спілкуванні. Потреба в самопрезентації виникає в момент зміни звичного протікання життя, коли потреби особистості в повазі та статусі знаходяться в протиріччі з актуальним станом [4].

Самопрезентація – це спосіб привернути увагу, зазначивши про себе, свої лідерські якості, організованість, ініціативність та здібності до творчості, уміння генерувати ідеї і пропозиції іншим людям, встановлювати контакти з потрібними людьми під час зустрічей, конференцій, заходів тощо.

В академічній спільноті формами оформлення самопрезентації можуть бути сторітелінг, резюме, мотиваційний лист, CV (Curriculum Vitae) тощо, які є показниками академічного іміджу вченого.

Сторітелінг є класичною формою самопрезентації, коли ми щось розповідаємо про себе зі свого життя, чи кейси з навчання, роботи, підвищення кваліфікації.

Блогер Руслан Ружицький окреслює ситуації, де потрібна самопрезентація особистості з елементами сторітелінгу:

1) презентація-розповідь про себе перед клієнтом, коли ми представляємо свій товар чи послугу. Одним з елементів такої презентації є побудова свого авторитету, і це можна вдало зробити, використавши цікаву розповідь про себе;

2) самопрезентація під час своєї промови перед аудиторією (тут доречно і на початку щось розповісти про себе і безпосередньо під час самої промови);

3) коротка розповідь про себе під час знайомства. Це може бути як знайомство з новими людьми, так і «дознайомства» з уже знайомими;

4) самопрезентація на співбесіді (інформація про себе, успішні кейси тощо) [11].

Представити себе або взяти участь у конкурсі на заміщення вакантної посади можна за допомогою *резюме*. Обсяг резюме становить не більше одного аркуша та складається з таких основних відомостей:

- 1) назва документа;
- 2) ім'я, ім'я по батькові та прізвище;
- 3) дата та місце народження (відповідно до записів у паспорті);
- 4) домашня адреса та номер телефону;
- 5) родинний стан;
- 6) навчання (заклади освіти всіх рівнів і напрямів підготовки, підвищення кваліфікації, міжнародна мобільність тощо);
- 7) науковий ступінь;
- 8) досвід роботи (за спеціальністю, на яку претендує кандидат,

зазначається окремо);

9) трудова діяльність (якщо немає досвіду роботи за спеціальністю, на яку претендує кандидат);

10) додаткові відомості (дані, які не ввійшли до попередніх пунктів, але які доцільно висвітлити: індивідуальні позитивні якості, працездатність, гнучкі навички, знання, навички роботи, володіння суміжними спеціальностями тощо);

11) дата;

12) підпис.

Оскільки резюме належить до документів із низьким рівнем стандартизації, у ньому можуть міститися й інші відомості. Варто також відзначити, що з резюме працює психолог з боку роботодавця, тому доречно ще вказувати мету написання резюме.

Інколи до резюме додається *мотиваційний лист*. Однак мотиваційний лист може бути окремою формою самопрезентації. Варто зазначити, що мотиваційні листи подаються учнями до науково-дослідних робіт Малої академії наук України. Складниками такого мотиваційного листа можуть бути такі:

- причини, що спонукали автора до виконання дослідницького проєкту;

- особисті цінності;

- пояснення, що дослідник хоче змінити своїм проєктом;

- ким автор бачить себе в майбутньому.

Крім того, мотиваційний лист має розкрити таке:

- як виникла ідея дослідження, що наштовхнуло на неї;

- які були етапи реалізації, перебіг дослідження (наприклад: спеціалізовані курси, прослухані за напрямом дослідження (у тому числі онлайн), літні школи, інші освітні/наукові заходи, листування з експертами, публічні заходи з відповідної тематики, які відвідував автор, поїздки, експедиції тощо);

- які труднощі постали перед дослідником у процесі роботи над проєктом.

Мотиваційні листи є обов'язковими під час вступу в зарубіжні заклади вищої освіти. Як показати свої бажання, прагнення та найкращі сторони з допомогою обмеженої кількості слів? Як отримати бажане місце серед студентів омріяного вишу?

Мотиваційний лист – прекрасний шанс продемонструвати своє захоплення, знання сфери діяльності, дослідницький хист, допитливість та наявність знань. У мотиваційному листі важливо висвітлити не лише зацікавленість обраною сферою діяльності, але й інших сфер, тому варто розділити свої навички на дві групи – *hard skills* та *soft skills*. Особливо варто звертати увагу на ті навички, які є корисними для бажаної сфери діяльності.

Під час написання мотиваційного листа варто дотримуватися орієнтовних рекомендації та настанов:

- ✓ створи список своїх інтересів/досвідів/навичок/особистих якостей;

- ✓ обери те, що презентує тебе в найвигіднішому світлі стосовно обраної сфери;

- ✓ структуруй свої думки: вступ (інтерес до сфери діяльності) + досвід + про себе + про майбутнє;
- ✓ сліdkуй за стилем мовлення та ясністю викладу думок;
- ✓ покажи свій лист іншим (другу, наставнику, педагогічному працівнику, досвідченій у бажаній сфері людині, батькам та ін.);
- ✓ виправ/доповни/скороти, якщо потрібно;
- ✓ подавай вчитаний лист до обраної установи чи закладу освіти.

Рисунок 1.1. Складники мотиваційного листа молодого вченого

Останнім часом замість резюме в організаціях та установах кандидатів просять подати, так звані, *CV (Curriculum Vitae)* (в перекладі з латини – «перебіг життя») – стислий опис біографічних даних, набутих кваліфікацій та професійних навичок. Часто цей вид документа ще називають «кар'єроописом». Це один з основних документів при поданні на вакантне місце роботи, стажування чи навчання.

У «Куррікулум віте», або просто «сіві», претенденти на навчання чи посаду описують історію своєї вищої освіти і академічної діяльності, доповнюючи інформацію фактами про опубліковані роботи, нагороди та заслуги. Формат CV найчастіше використовують науковці для опису своєї кар'єрної історії. Обсягів означений документ не має, оскільки залежить від досвіду науковця. Однак, якщо претендент не науковець, варто зазначити, що стейкхолдер не зацікавлений в розгорнутому документі від претендента на посаду чи навчання, і тому в цьому випадку обсяг CV має становити 1-2 сторінки.

Як і в резюме, в CV необхідно зазначити особисту інформацію про себе:

ПІБ, контактну інформацію, отриману кваліфікацію, підвищення кваліфікації, особисті якості та досвід роботи та викладання. CV ще передбачає опис дослідницьких інтересів, публікацій, грантів та стипендій, членства в професійних і громадських асоціаціях, знання мов, наявність ліцензій, нагород та сертифікатів та іншої інформації, яка безпосередньо відноситься до обраного кола наукових інтересів.

Заключна частина

Дослідницька діяльність стає невід'ємною частиною життя суспільства, активно впроваджується у вигляді навчально-дослідницької та науково-дослідницької роботи в життя молоді України, що є показником відкритості та доступності вітчизняної науки, її конкурентоздатності на світовому економічному, соціальному, культурному просторах.

Питання академічної культури активізується в закладах освіти, де активно займаються сьогодні науковими розробками нарівно з науково-педагогічними працівниками і здобувачі освіти. Завдання перед ЗВО – сформувати в здобувачів освіти культуру наукового пошуку, компетентності написання наукових робіт та їх апробації широкому загалові, а також представлення себе як професійного науковця, здатного відчувати новачі та потреби суспільства.

Питання для самоперевірки

1. Що характеризує освітнє середовище? Від чого залежить його ефективність?
2. Як впливає освітнє середовище на якість науки?
3. Які цінності забезпечують якість освіти?
4. Які вимоги пред'являють до магістерської роботи?
5. Які зрушення та ініціативи сприяють розвиткові відкритої науки в Україні?
6. Яка форма академічної самопрезентації є найприйнятнішою для стейкхолдерів?

Інформаційні джерела

1. Василенко А.Ю. Розвиток та реалізація політики відкритої науки в державах ЄС: приклад Франції. Державне управління: теорія та практика. 2019. №1. С.71-77. DOI: 10.36030-2311-6722-2019-1-71-77
2. Гриценко М.В. Академічні цінності як основа культури якості у вищій освіті. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 128. С. 280-286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_128_73
3. Закон України «Про вищу освіту». 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Колодязна А.В. Самопрезентація як створення зовнішнього іміджу. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/1017/1/стаття.pdf>
5. Маслово Н.Г. Зміст і структура академічної свободи з урахуванням ролі відповідних суб'єктів у науково-освітньому процесі. Форум права. 2012. № 4. С. 646-652. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_105
6. Нестуля О. О., Нестуля С.І. Соціологія: навч. пос. [для студ. вищ.

навч. закл.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 272 с.

7. Носенко Ю.Г. Відкрита наука в Україні: поступ і шляхи розвитку. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726808/1/Nosenko%20Yu..pdf>

8. Положення про Раду молодих учених при МОН (Наказ МОН від 24.11.2014 №1384). URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/doradchi-organi/rada-molodih-uchenih/normativni-akti>

9. Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні. URL: <https://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/files12/plagiat.pdf>

10. Пшенична Л. Становлення академічної культури та доброчесності у вищій школі. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 16-17 травня 2019 року) / за ред. О.М. Семеног. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 220 с.

11. Ружицький Р. Самопрезентація. Красноовець : блог. URL: <https://krasnomovec.club/uspishna-samoprezentatsiya/>

12. Шовш К.С. Формування академічної культури майбутніх педагогічних працівників у закладах вищої освіти. Дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2019. 237с.

13. Ярошенко О.Г. Концептуальні основи реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів : монографія / авт. : О.І. Бульвінська, Н.О. Дівінська, Н.О. Дяченко, О.В. Жабенко, І.О. Линьова, Ю.А. Скиба, Г.П. Чорнойван, О.Г. Ярошенко ; за ред. О.Г. Ярошенко. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. С.6-27.

ЛЕКЦІЯ 2. ТЕХНОЛОГІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тип лекції: лекція-практикум

Мета лекції: сформувати позитивне ставлення до культури та послідовності науково-дослідницької діяльності; ознайомити зі специфікою оформлення наукового дослідження, списку використаної літератури до нього; розкрити значення та особливості апробації результатів наукового пошуку у вигляді тез конференції та наукової статті; розвивати навички практичної пошукової діяльності.

Питання лекції:

- 1) Структура наукового дослідження
- 2) Методика написання магістерської роботи
- 3) Апробація наукового дослідження: підготовка тез доповіді та наукової статті
- 4) Робота з джерелами наукового дослідження

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Пошукова та дослідницька активність завжди була притаманна людству на всіх етапах розвитку цивілізації. І, як будь-якому процесу, науково-дослідницькій діяльності властива технологічність, що передбачає усталені послідовні кроки науковця, які є загальноновизнаними в академічному колі.

Послідовність технології науково-дослідницької діяльності молодого вченого передбачає оволодіння знаннями про структуру наукового дослідження, методику написання наукової роботи, зокрема магістерського рівня, та представлення її результатів громадськості та науковій спільноті.

Якість викладу матеріалу дослідження, яскравість та ефектність апробації його результатів є показниками досвіду вченого, його наполегливості та наукової компетентності. Гнучкі навички, які дослідник демонструє під час виступів на конференціях, сприяють його розкриттю як особистості перед роботодавцями, становленню професійного розвитку та наукової кар'єри.

Викладення матеріалів лекції

1. Структура наукового дослідження

Результатом науково-дослідницької діяльності є наукове дослідження. *Наукове дослідження* – це діяльність, направлена на всебічне вивчення об'єкту, процесу або явища, їх структури і зв'язків, а також отримання і впровадження в практику корисних для людини результатів. Його об'єктом є матеріальна або ідеальна система, а предметом – структура системи, взаємодія її елементів, різні властивості, закономірності розвитку тощо. Наукове дослідження спрямоване на встановлення істотних ознак досліджуваного об'єкта, виявлення його властивостей і особливостей. Розрізняють фундаментальні, прикладні та експериментальні дослідження [6, с.36].

Фундаментальні наукові дослідження – експериментальна або теоретична діяльність, спрямована на отримання нових знань про основні закономірності побудови, функціонування й розвитку людини, суспільства, навколишнього природного середовища. Результатами фундаментальних наукових досліджень можуть бути гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей досліджуваного об'єкта, встановлені закономірності тощо. Мета фундаментальних досліджень – розширити знання суспільства, глибше зрозуміти закони природи. До їх числа, наприклад, можна віднести дослідження про закономірності становлення та функціонування певних граматичних форм.

Прикладні дослідження спрямовані на отримання нового знання з подальшим його використанням у розв'язанні завдань практичного характеру; на вживання нових знань з метою досягнення практичних цілей і вирішення конкретних завдань. На основі їх результатів розробляється нове обладнання, нові машини і матеріали, засоби виробництва тощо. Прикладні дослідження покликані задовольняти потребу суспільства в розвитку конкретної галузі виробництва. Прикладні розробки можуть бути довгостроковими або

короткостроковими, бюджетними або госпдоговірними. Іншими словами, прикладні дослідження спрямовані на рішення проблем використання наукових знань, отриманих в результаті фундаментальних досліджень, у практичній діяльності людей. Наприклад, як прикладні можна розглядати праці про вдосконалення методів викладання певних граматичних форм для студентів 3 курсів факультетів іноземних мов.

Експериментальні розробки – діяльність, що базується на знаннях, набутих у результаті проведення наукових досліджень або на основі практичного досвіду, і спрямована на збереження життя й здоров'я людини, створення нових матеріалів, продуктів, процесів, пристроїв, послуг, систем або методів та їхнє подальше вдосконалювання. Мета розробок – перетворювати прикладні (або теоретичні) дослідження у технічні додатки. Кінцева мета розробок, які проводяться у дослідно-конструкторських бюро, проєктних, дослідних виробництвах, – підготувати матеріал для впровадження.

До ознак, які притаманні тільки науковому дослідженню, належать такі:

- новизна та унікальність;
- творчий характер;
- взаємозв'язок теорії та практики;
- оригінальні підходи та технології;
- зв'язок з іншими науками;
- самостійність [3, с.10].

Для успіху наукового дослідження його необхідно правильно організувати, спланувати і виконувати в певній послідовності. Ці плани і послідовність дій залежать від вигляду, об'єкту і цілей наукового дослідження. Відповідно до вимог технології проведення наукового дослідження прийнято дотримуватися таких його загальних етапів:

- 1) ознайомлення з проблемою дослідження та обґрунтування актуальності його теми;
- 2) вибір об'єкта й обґрунтування предмета дослідження та постановка його мети;
- 3) аналіз стану розробленості проблеми дослідження та постановка його завдань;
- 4) висування гіпотези та розроблення теоретичних передумов проведення дослідження;
- 5) розроблення програми й методики та постановка окремих питань експериментального дослідження;
- 6) безпосереднє виконання теоретичного чи експериментального дослідження;
- 7) обробка й аналіз результатів експериментального дослідження і визначення їхньої надійності (достовірності);
- 8) практична апробація ефективності результатів дослідження та їхнє узагальнення;
- 9) оформлення наукової роботи за результатами дослідження, її публікація та захист.

Маючи уявлення про логічні етапи наукового дослідження, науковець чи

здобувач освіти має чітко спланувати свою роботу із визначенням змісту, часових параметрів, матеріально-фінансових ресурсів виконання дослідницького завдання. При цьому використовуються такі види планування:

- ✓ робочий план розкриття теми;
- ✓ попередній план-графік роботи;
- ✓ календарний план-графік роботи;
- ✓ обґрунтування теми [4, с.109].

Робочий план є основою наукового дослідження, що визначає загальну спрямованість дослідження та послідовність його проведення. Його розробляють, виходячи з вибраної теми, сформульованих мети і завдань дослідження, обізнаності з його предметом, базової гіпотези. Він повинен відображати системне уявлення автора про роботу, яка має бути проведена. План може складатись із остаточно сформульованих пунктів, або тез, що в основних рисах характеризують позицію автора, робочу гіпотезу, основні положення.

На більш пізніх стадіях виконання дослідження, коли ключові питання опрацьовані та систематизовані, можна також підготувати *план-проспект* – реферативне викладення отриманих результатів у послідовності їх розміщення в рукописі. У подальшому він трансформується у кінцевий варіант плану, що відображає зміст завершеної роботи.

Орієнтовна структура плану наукової роботи будується за такою схемою: вступ, розділи (глави), параграфи, висновки, список використаної літератури, додатки.

На основі плану розкриття теми науковці складають графік роботи. *Попередній план-графік* має включати лише найбільш істотні, тривалі види роботи. *Календарний план-графік* є більш деталізованим. Він відрізняється від попереднього плану більшою конкретністю щодо організаційних моментів і строків. Його доцільно складати після попереднього ознайомлення з літературою, уточнення і конкретизації теми дослідження і до початку основної роботи. Календарний план-графік може містити інформацію про тему роботи, терміни підбору літератури, складання детального плану, вивчення об'єкта дослідження, складання календарного плану-графіку написання роботи, написання роботи, рецензування роботи керівником, підготовки до захисту (зовнішнє рецензування, підготовка тексту виступу та презентації до нього), захисту.

Коли здобувач освіти визначив для себе ключові положення свого майбутнього дослідження, він може приступити до написання відповідного *обґрунтування*. Цей документ подається на розгляд не лише науковому керівнику, а й випусковій кафедрі. Обґрунтування має засвідчити фахову підготовку науковця, його обізнаність не лише з темою, а й ступенем її опрацьованості в науковій літературі та використанням відповідних знань на практиці.

Обґрунтування, як правило, містить такі розділи:

- актуальність;
- зв'язок з планами НДР випускової кафедри;
- мета;

- завдання;
- методи;
- об'єкт і предмет дослідження;
- очікувані результати;
- структура дослідження.

Результатом проведеного наукового дослідження є науковий текст. Науковий текст як об'єкт наукового осмислення постає в трьох видах: *він сам виступає як продукт дослідження, тому що містить ті або ті наукові ідеї, обґрунтування, аргументації; певним чином забезпечує наукову комунікацію; також науковий текст виступає як джерело наукової методології.*

Крім того, науковий текст є деяким позитивним або негативним зразком інтелектуального продукту. Якщо текст добре написаний, то змушує наслідувати, а невдалий текст приводить до формування в дослідника уявлень про те, як не треба писати. Широко цитується гарний текст, використовується для обґрунтування ідей, а поганий або виступає предметом критики, або не помічається науковим співтовариством [4, с.125].

Наукові тексти оформлюються у вигляді реферату, магістерської роботи, дисертації, монографії, статті, тез доповіді наукової конференції (з'їзду, симпозіуму, форуму), огляду, звіту, препринту, рецензії, доповіді, повідомлення.

2. Методика написання магістерської роботи

Першим щаблем становлення молодого вченого є написання та захист магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота – це серйозне комплексне, об'ємне навчально-наукове дослідження, яке передбачає творчий підхід здобувача освіти до опрацювання його змісту і ретельність, грамотність оформлення. Здобувач, готуючи магістерську роботу, систематизує, поглиблює і закріплює знання, отримані в процесі навчання.

Головною метою написання магістерської роботи є оволодіння здобувачами інтегрованою здатністю розв'язувати складні завдання й проблеми в певній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення дослідницько-пошукових дій на основі засвоєних за весь період навчання загальних, спеціальних (фахових) компетентностей відповідно до вимог стандартів вищої освіти [2].

До магістерської роботи пред'являють вимоги, найважливіші з яких такі:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану і перспективам розвитку певної галузі науки, практичним завданням і загальним цілям;
- вивчення та критичний аналіз наукової літератури, періодики;
- вивчення та характеристика історії досліджуваної проблеми та її практичного стану, а також передового педагогічного та особистісного досвіду автора;
- чітка характеристика мети, об'єкта, предмета, завдань, гіпотези і методів дослідження, описання та аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій [2].

Виконання кваліфікаційної магістерської роботи передбачає таке:

- поглиблення, систематизацію та закріплення отриманих за час навчання компетентностей здобувача;
- розвиток здатності обирати й аналізувати наукову або практичну проблему, робити висновки й узагальнення, застосовувати знання для вирішення конкретних наукових, виробничих та інших завдань, обґрунтовувати конкретні рекомендації, які можуть мати теоретичний або практичний характер;
- розвиток навичок самостійної роботи та творчого пошуку;
- оволодіння методикою наукових досліджень та експерименту відповідно до спеціальності;
- визначення рівня підготовленості випускника магістратури до майбутньої професійної діяльності, самовдосконалення і продовження навчання для здобуття наступного (освітньо-наукового) рівня вищої освіти [2].

Орієнтовними етапи підготовки й захисту кваліфікаційної магістерської роботи є такі:

- вибір теми, затвердження її відповідною кафедрою;
- формування спільно з науковим керівником завдання і календарного графіка виконання роботи;
- складання випускного плану кваліфікаційної роботи;
- підбір та аналіз літературних джерел;
- збір фактичного матеріалу, проведення дослідно-пошукової роботи, написання тексту, апробація результатів на конференціях, публікація статей, тез доповідей тощо;
- узгодження з науковим керівником тексту роботи та отримання здобувачем індивідуальних консультацій, участь у групових семінарах для здобувачів, що виконують кваліфікаційні роботи на споріднені за змістом чи характером теми;
- обов'язкова перевірка на плагіат;
- остаточне оформлення кваліфікаційної магістерської роботи і подання її науковому керівникові та рецензентові;
- попередній захист кваліфікаційної магістерської роботи на кафедрі;
- подання та реєстрація кваліфікаційної магістерської роботи, відгуку наукового керівника, рецензії в деканат для кваліфікаційної комісії;
- публічний захист кваліфікаційної магістерської роботи перед кваліфікаційною комісією.

3. Апробація наукового дослідження: підготовка тез доповіді та наукової статті

Будь яке наукове дослідження, крім написання наукової роботи, має пройти процедуру апробації, яку необхідно описати в наукових публікаціях та під час виступів на наукових конференціях.

Виступи на наукових конференціях оформлюються у вигляді тез та публікуються в збірниках тез наукових конференцій. *Тези доповідей наукової*

конференції – науковий неперіодичний збірник матеріалів попереднього характеру, таких як анотації, реферати доповідей чи повідомлень, опублікованих до початку конференції.

Існує хибна думка, що написання тез є не складним і може здатися посильним для будь якого, навіть не підготовленого студента. Насправді ж підготовка тез є складною, оскільки передбачає аналіз та узагальнення великого обсягу матеріалу, який треба вмістити в невеликий за обсягом текст – зазвичай це максимум 5 сторінок.

Перевагами написання наукових тез є не лише гідне представлення результатів своєї наукової роботи, але й представлення себе як науковця, особистості перед спільнотою однодумців і громадськістю. Демонстрація гнучких навичок, що можна зробити під час виступу, сприяє зацікавленості роботодавцями не лише особистістю промовця, але й його інтелектуальною власністю, проєктів, стартапів тощо. А це, у свою чергу, сприяє кар'єрному зростанню та розширенню кола знайомих людей з бажаної сфери.

Алгоритм написання тез можна представити декількома кроками:

- 1) постановка цілі (для чого потрібні саме тези, прагнення автора),
- 2) формулювання назви (вона має бути короткою і зрозумілою, ключові слова повинні мати виключно уточнювальну функцію),
- 3) написання «з чистого аркуша» (на відміну від інших наукових текстів, тези повинні мати якомога менше прямої мови, кожна теза має бути побудована на заключення автора, який на підставі узагальнення матеріалу логічно та послідовно розкриває тему),
- 4) просте формулювання (звичайно, наукова робота може містити складні конструкції, перенасичену термінологію, однак тези мають бути доступними як для досвідчених науковців, так і для початківців),
- 5) завершеність думки (кожна теза повинна мати логічне завершення),
- 6) структурованість викладу (у тезах обов'язково мають бути *вступний блок*, який розкриває суть та актуальність дослідження; *змістовна частина*, у якій представлено покрокове розв'язання мети дослідження, розкриття суті теми тез; *висновки*, де автор узагальнює те, про що йшлося в тексті тез, наголошуючи, що мета досягнута, тема – розкрита),
- 7) грамотність та достовірність інформації (при написанні наукового тексту необхідно дотримуватися не тільки граматичних правил, а й принципів академічної доброчесності, що є запорукою становлення репутації молодого вченого),
- 8) уважність до вимог організаційного комітету конференції (кожна конференція має свій організаційний комітет, який прописує вимоги до проведення конференції та вимоги до тез, які потрібно враховувати неупереджено),
- 9) автотренінг (розвиток самовпевненості для виступу на конференції, а цьому передують ретельна перевірка та вичитка тез, репетиції виступу, бесіди з колегами та керівником тощо).

Наукова стаття – один з основних видів публікацій. Це твір, що ґрунтовно висвітлює будь яку тему, ідею, питання з елементами їх аналізу.

Наукова стаття містить викладення проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання за темою дослідження, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням академічної культури та наукової спільноти певної галузі науки.

Перелік наукових фахових видань України формується за категоріями А, Б і В відповідно до *Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15 січня 2018 року № 32*:

1. *Категорія «А»* присвоюється науковим виданням, які включені до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus. Тобто таким журналам автоматично присвоюється статус фахових;

2. *Категорія «Б»* присвоюється іншим науковим фаховим виданням, які відповідають певним вимогам, прийнятим у світовій практиці, та які включені до інших (крім зазначених вище) профільних міжнародних наукометричних баз даних.

3. *Категорія «В»* присвоюється всім науковим фаховим виданням, які включені до Переліку на день затвердження зазначеного вгорі Порядку наказами МОН, а також може присвоюватись виданням, які були вилучені з категорії «А» або категорії «Б», на строк два роки.

Видання категорії «В», яке протягом двох років не отримало права на присвоєння категорії «А» чи категорії «Б», виключається з Переліку без права поновлення. Тобто, категорія «В» є так би мовити «ситом», через яке мають пройти журнали, що претендують на достойний науковий рівень і мають для доведення своєї такої спроможності певний час.

Практикум: *виписати з Переліку наукових фахових видань України фахові видання зі своєї спеціальності за покликанням:*

Оптимальний обсяг наукової статті – 12 сторінок або 0,5 друкованих аркуша, включаючи анотації (українською та англійською мовами) та список літератури. Переважна більшість видань просять від своїх авторів статті обсягом від 8 сторінок (зазвичай розмір аркуша – А-4 (210x297 мм); орієнтація аркуша – книжкова; поля: ліве, верхнє, праве та нижнє – 25 мм; шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзац – 1,25).

Структурними складниками наукової статті є зазначені УДК / ORCID, тема, анотація, ключові слова, текст статті, висновки, перспективи подальших наукових розвідок, список літератури, references (транслітерація) [2, с.80].

Основним відображення наукового дослідження в статті є власне її текст, який має свою структуру відповідно до вимог кожного наукового журналу. Переважна більшість фахових видань України мають таку структуру тексту статті:

✓ вступ (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень

і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які посилається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена зазначена стаття; постановка завдання);

✓ матеріали та методи (матеріали, які досліджуються; порядок проведення досліджень, опис методик, установок, опрацювання результатів досліджень);

✓ результати та обговорення (викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів);

✓ висновки (висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку);

✓ література;

✓ references [6].

Статті перед публікацією обов’язково направляються на «сліпе» рецензування.

Рецензія – відгук, у якому критично розглядається наукова публікація, дається аналіз дослідження та оцінка наукової цінності їх змісту, стилю викладення.

Завдання кожного рецензента – зробити статтю якіснішою та доступнішою для сприйняття науковою спільнотою. Тому автори статей до зауважень рецензентів зазвичай дослуховуються та виконують правки та доопрацювання. Однак трапляються випадки, коли автор може відстояти свою авторську позицію перед рецензентами. Тоді за двосторонньою згодою автора та рецензентів стаття приймається до друку.

4. Робота з джерелами наукового дослідження

Список використаних джерел у науковій роботі зазвичай може оформлятися з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Практикум: робота над методичними рекомендаціями щодо стандарту оформлення списку літератури [5].

Список літератури для розширеної анотації англійською мовою (references) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>). Джерела списку літератури у форматі References повинні повторюватись у такому самому порядку, як і в основному списку літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для перекодування української кирилиці в трансліт автор статті може скористатися сайтом <http://ukrlit.org/transliterations>, а для перекодування російської кирилиці сайтом <http://www.translit.ru>

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ СПИСКІВ ЛІТЕРАТУРИ

<u>Книги</u> Автор. (Рік публікації). Назва книги транслітерована [Назва книги англійською мовою]. Місто, Держава: Видавництво	
Башкір О.І. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2017. 518с.	Bashkir, O.I. (2017). Naukovo-pedahohichna diialnist kafedr pedahohiky u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: istoryko-pedahohichnyi aspekt [Scientific and pedagogical activity of departments of pedagogy in higher pedagogical educational institutions of Ukraine: historical and pedagogical aspect]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I.S. [in Ukrainian]
<u>Періодичні видання</u> Автор. (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. Назва періодичного видання транслітерована – Назва періодичного видання англійською мовою, Том (Випуск), Сторінка(и).	
Башкір О.І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. <i>Педагогіка та психологія : збірник наукових праць</i>. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. Вип. 60. С. 33-45. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.2539319	Bashkir, O.I. (2018). Aktyvni y interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Active and interactive teaching methods in higher education]. <i>Pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats</i>, 60. 33-45. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.2539319 [in Ukrainian]
<u>Електронні ресурси</u> Автор. (Дата публікації). Назва матеріалу транслітерована [Назва матеріалу англійською мовою]. Джерело – Джерело англійською мовою. Retrieved from адреса сайту.	
Башкір О.І., Собченко Т.М., Цапко А.М. Форми виховної роботи класного керівника в закладах загальної середньої освіти. <i>Педагогіка формування творчої особистості у</i>	Bashkir, O.I., Sobchenko, T.M., Tsapko, A.M. Formy vykhovnoi roboty klasnoho kerivnyka v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Forms of educational work of the

вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ. 2020. Вип. 68. Т.1. URL: http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4967 (дата звернення: 20.01.2022)	class teacher in general secondary education institutions]. <i>Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh</i> , 68(1). Retrieved from http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4967 [in Ukrainian]
Законодавчі та нормативні документи. Стандарти	
Деякі питання стипендіального забезпечення : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.	Deiaki pytannia stypendialnoho zabezpechennia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1050 [Some issues of scholarships: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (2017). <i>Ofitsiyni visnyk Ukrainy</i> , 4, 530–543 [in Ukrainian].
ДСТУ 2394-94 Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення. Чинний від 01.01.1995. Київ: Держстандарт України, 1994. 88 с.	DSTU 2394-94 Informatsiia ta dokumentatsiia. Komplektuvannia fondu, bibliohrafichnyi opys, analiz dokumentiv. [DSTU 2394-94 Information and documentation. Acquisition of the fund, bibliographic description, analysis of documents] (1994). Kyiv: Derzhstandart Ukrainy [in Ukrainian].

Написання загальноприйнятих скорочень слів англійською мовою

Вип.	issue
Стаття = Ст.	article
У книзі: = В кн.:	in
Том = Т.	Vol.
Серія = Сер.	ser.
Частина = Ч.	part
Гл.	ch.
та ін.	et al.
Без року публікації = б.г.	No date = n.d.
Без місця публікації = Б.м.	N.p.
Спец. випуск (розділ)	special issue (section)

Заключна частина

Найефективнішими є ті знання, які здобувачі освіти отримують шляхом досліджень і відкриттів під керівництвом досвідчених фахівців. Ефектність та результативність наукової роботи залежить від поетапності здійснення дослідження, наявності всіх загальновизначених складників наукового тексту, що передбачає процес технологізації наукового пошуку.

Особливо важливими знання технології науково-дослідницької діяльності

є для молодого вченого, який набуває свого унікального науково-пошукового досвіду побудови тексту магістерської роботи, її апробації. Уміння працювати з текстами дотичних досліджень, написання власної наукової роботи з дотриманням норм та правил наукового цитування становлять академічну доброчесність, неупереджену істину культури написання та представлення авторської праці.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає відмінність фундаментальних і прикладних досліджень?
2. Які є ознаки наукового дослідження?
3. Що становить обґрунтування наукової теми?
4. Етапи підготовки й захисту кваліфікаційної магістерської роботи
5. Які є складники алгоритму написання тез?
6. На які основні пункти має звертати увагу рецензент під час аналізу наукової статті?
7. Як перевірити входження наукового журналу в перелік фахових?

Інформаційні джерела

1. Башкір О. І. Навчально-методичний посібник «Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів»: для здобувачів освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії». Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 93 с.
2. Башкір О.І. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня магістр зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. 22с.
3. Мантур-Чубата О.С., Дубілей Ю.А., Міхалець А.В. Особливості наукового дослідження у сучасному світі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип.21. Ч.2. С.9-11.
4. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т.В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.
5. Радченко А. І. Методичні рекомендації щодо нового стандарту «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302: 2015); НАН України, ВД «Академперіодика». 2-ге вид., доп. Київ: Академперіодика, 2017. 18 с. URL: http://akademperiodyka.org.ua/sites/default/files/manual_Radchenko_2017.pdf
6. Черноусенко О.Ю., Чепелюк О.О., Риндюк Д.В. Основи наукових досліджень та інженерної творчості: Навчальний посібник для студентів напрямів підготовки 144 «Теплоенергетика». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 270 с.

МОДУЛЬ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

ЛЕКЦІЯ 3. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Тип лекції: інформаційна

Мета лекції: сформувати знання про цінності та особливості академічної доброчесності; навчити аналізувати ефективність університетської системи забезпечення принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин; навчити розрізняти поняття «академічної відповідальності» та «академічної етики»; прищепити нетерпимість («нульову толерантність») до випадків прояву академічної недоброчесності.

Питання лекції:

- 1) Характеристика поняття академічної доброчесності
- 2) Дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу. Академічна відповідальність
- 3) Університетська система забезпечення принципів академічної доброчесності
- 4) Етичний кодекс учасників освітнього процесу

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Якість виконання будь якого виду діяльності залежить, звичайно, від професіоналізму кожного учасника дії, а також від доброчесного виконання кожним своїх обов'язків і доручень. Старанність, довіра, справедливість, дотримання законодавства, прозорість та неупередженість є показниками ефективності виконання продукту діяльності, його якості, конкурентоспроможності.

Результати доброчесної діяльності з такими показниками не просто викликають довіру, а й мають запит з боку роботодавців, визнання на світовому рівні економіки та культури. І саме така діяльність має бути метою для колективів підприємств, корпорацій, закладів освіти та наукових установ.

Забезпеченню високого рівня продуктів інтелектуальної діяльності в ЗВО сприяє налагоджена та неупереджена університетська система забезпечення принципів академічної доброчесності, адже саме в закладі освіти відбувається формування професіонала, готового нести відповідальність за свою роботу, якість її виконання.

Одним із дієвих та ефективних способів реалізації університетської системи забезпечення принципів академічної доброчесності є етичний кодекс учасників освітнього процесу. Конкретизація напрямів діяльності закладів освіти сприяла виникненню кодексів академічної доброчесності, які покликані регулювати відносити академічної спільноти.

Викладення матеріалів лекції

1. Характеристика поняття академічної доброчесності

Подолання академічної нечесності перш за все потребує звернення до гідності людини, до її самоповаги та поваги до інших. Досвід переконує, чим вищий рівень взаємоповаги, чесності та довіри у спільноті, тим краще вона здатна вирішити свої завдання. Поступово все більше людей, які діють в сфері освіти переконуються, що позитивні зрушення в країні слід починати з себе, з власного робочого місця і ставлення до виконання своїх обов'язків.

Говорячи про академічну чесність слід підкреслити, що у всьому цивілізованому академічному світі давно вже прийшли до висновку: професійний розвиток неможливий без загальноосвітнього, який формує не просто фахівця, а соціально активного і відповідального громадянина, лідера, який здатен змінювати світ на краще. Саме цей процес не може стати реальністю без академічної доброчесності. Різного характеру відхилення від стандартів академічної поведінки присутні в університетській практиці всього світу. Так, за даними соціологічних опитувань, проведених Центром Академічної Чесності США, близько 75% студентів вищих навчальних закладів зізналися в тому, що списували бодай один раз впродовж навчання, більше того, понад 80% опитаних визнали списування звичайним явищем і не вважають його серйозним порушенням. У ситуації масової девіантної поведінки запровадження нових стандартів потребує принципово іншого підходу. Практика покарань не виправдовує себе, оскільки носить характер лише зовнішнього впливу на студента, у той час як необхідно сформувати саме внутрішню мотивацію молодої людини повсякчас дотримуватися принципів академічної чесності.

Важливим засобом інституціоналізації академічної доброчесності є введення цього і похідних від нього понять у державну освітню та наукову системи через закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність». Академічна доброчесність із етичної та ціннісної категорії має стати юридичною дефініцією, що передбачає відповідальність і відповідні санкції.

Академічна доброчесність дозволяє системі освіти залишатися дієвою, такою, що справді дає знання та навички, а не лише документи про здобуття освіти. Країни з високим рівнем академічної доброчесності не мають такої проблеми як «визнання дипломів» – як правило, це успішні, економічно розвинені країни з високим рівнем освіти та науки [4].

Термін-англізм *academic integrity*, по-перше, не має точного українського відповідника, а по-друге – передбачає не лише академічну доброчесність у зазначеному вище значенні відповідно до Закону України «Про освіту», але й у широкому розумінні академічну цілісність, пов'язану з дотриманням певних стандартів досліджень або професійної (освітньої) діяльності [3, с.6].

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» (2017), академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

С. Омельчук виокремлює особливості академічної доброчесності (рисунок 2.1.):

Рисунок 2.1. Особливості академічної доброчесності

Основними *принципами та фундаментальними цінностями* академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин, відповідно до Кодексу академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [2], є такі:

- ✓ **доброчесність** – відданість учасників процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти моральним принципам та стандартам, які створюють бар'єр для недоброчесності;
- ✓ **чесність та порядність** – системне уникнення проявів академічної недоброчесності під час реалізації власної діяльності;
- ✓ **правдивість** – прагнення до істини, вільне та відкрите поширення найкращих практик реалізації власної діяльності, їх безперервне надбання та збагачення;
- ✓ **прозорість** – доступність та відкритість інформації, яка передбачає, що всі учасники процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти зобов'язані діяти відкрито, зрозуміло та в рамках закону;
- ✓ **законність** – дотримання кожним учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти законів та стимулювання до цього

інших;

✓ **повага** – повага до ідей, гідності інших, їхнього фізичного та психічного здоров'я, на благо колегіальності та співпраці з іншими учасниками процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти;

✓ **довіра** – усі учасники процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти мають упевненість у чесності та чесноті один одного, можуть покластись один на одного, позбавлені остраху, що результати діяльності можуть бути несанкціоновано запозиченими, кар'єру спаплюжено, а репутацію підірвано;

✓ **послідовне відстоювання** гідної поведінки та ідей поширення принципів академічної доброчесності в несприятливих умовах стороннього тиску;

✓ **справедливість** – неупереджено однакове ставлення до усіх учасників процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти, позбавлене дискримінації та нечесності;

✓ **самовдосконалення та вдосконалення** – учасники процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти визнають важливість та докладають максимальних зусиль до постійного вдосконалення освітньої системи, зокрема через власний професійний розвиток;

✓ **відповідальність** – вміння брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, виконувати взяті на себе певні зобов'язання, протистояти проявам академічної недоброчесності, подавати приклади гідної поведінки;

✓ **сумлінність** – учасники процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти належним чином використовують делеговані їм повноваження без перевищення або несумлінності виконання;

✓ **професіоналізм** – підтримання високого рівня компетентності кожним учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти.

2. Дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу. Академічна відповідальність

Відповідно до Закону України «Про освіту», дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та

підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Будь якій діяльності притаманна взаємодія, під час якої досить часто та навіть закономірно простежуються порушення, за які треба нести відповідальність. Під час взаємодії людина має знати про свою відповідальність за прийняття рішення і стан справ у певній галузі, а також за порушення законодавства. Існують різні види відповідальності:

- правова (юридична)
- кримінальна
- дисциплінарна
- матеріальна
- адміністративні
- матеріальна
- фінансова
- академічна тощо.

С. Омельчук під академічною відповідальністю розуміє «різновид відповідальності, що застосовують до особи, яка порушила норми академічної доброчесності» [3, с.20].

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- ✓ повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- ✓ повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- ✓ відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- ✓ позбавлення академічної стипендії;

- ✓ позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Додатково до визначених законом видів академічної відповідальності заклад вищої освіти може застосовувати таке:

- ✓ усне зауваження від викладача або представника адміністрації (завідувача кафедри, декана факультету);
- ✓ попередження про можливість притягнення до академічної відповідальності;
- ✓ рекомендування додатково пройти навчання з питань академічної доброчесності;
- ✓ повторне виконання завдань;
- ✓ зниження оцінки за виконання завдання;
- ✓ внесення постійного чи тимчасового запису до реєстру порушень академічної доброчесності (цей запис може бути доступний потенційним роботодавцям, закладам вищої освіти під час приймання на навчання або на роботу, а також в інших визначених внутрішніми регуляторними документами випадках);
- ✓ усне чи письмове повідомлення юридичної або фізичної особи, яка здійснює оплату за навчання, про факт порушення;
- ✓ виключення з рейтингу претендентів на отримання академічної стипендії або нарахування штрафних балів у такому рейтингу;
- ✓ позбавлення нагород, стипендій тощо, присуджених закладом вищої освіти;
- ✓ позбавлення права голосу в колегіальних органах управління закладу вищої освіти або обмеження права на участь у роботі таких органів на певний термін;
- ✓ позбавлення права брати участь у конкурсах на отримання фінансування наукових досліджень, стипендій, грантів тощо;
- ✓ відрахування.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог Закону України «Про освіту» та спеціальних законів.

Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;
- особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;
- знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;
- оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

3. Університетська система забезпечення принципів академічної доброчесності

Однією з ключових складових внутрішньої системи забезпечення якості у закладах вищої освіти є університетська система забезпечення академічної доброчесності, яка визначає загальноприйняті світовою спільнотою стандарти здійснення освітньої та наукової діяльності здобувачами вищої освіти і співробітниками університету й створює середовище нульової терпимості до порушень академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин. Складність завдання полягає не тільки у подоланні поганих корупційних, плагіатних практик, псевдоавторства інших порушень академічної доброчесності, які укорінилися у вищій освіті України, але й у створенні принципово нового доброчесного середовища, яке допомагає, *по-перше*, просвітити усю спільноту закладу вищої освіти стосовно значення академічної доброчесності, та, *по-друге*, переконати людей у її важливості для успішного розвитку закладу вищої освіти й забезпечення якості освіти в цілому.

Окрім того, що кожен учасник освітнього процесу має володіти знаннями про академічну доброчесність, академічну відповідальність, заклади вищої освіти повинні працювати в напрямку запобігання академічних порушень, створювати умови як для викладачів, так і для студентів для вияву академічної культури. Університетська система забезпечення принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин має такі логічно пов'язані між собою складники:

- *нормативну базу*, яка на системному рівні описує механізми впровадження принципів академічної доброчесності в науковий та освітній процеси, заходи з забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності, процедури попередження та боротьби з порушеннями принципів академічної доброчесності. До основних елементів нормативної бази, у тому числі, відносяться:

- ✓ базові нормативні документи (Кодекс корпоративної культури; Кодекс академічної доброчесності; Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин; Положення про Комісії з академічної доброчесності і університетську Комісію з етики та управління конфліктами; Положення про групу сприяння академічній доброчесності;

- ✓ інші нормативні документи щодо здійснення відповідних видів освітньо-наукової діяльності у закладі вищої освіти, в яких у тому числі відображаються питання академічної доброчесності;

- *структурні підрозділи та уповноважені комісії*, які забезпечують популяризацію принципів академічної доброчесності, їх упровадження в освітньо-наукову діяльність закладу вищої освіти, а також виконують наглядову та контролюючу функцію. Серед них:

- ✓ Група сприяння академічній доброчесності;
- ✓ постійно діюча університетська Комісія з етики та управління конфліктами, постійний та тимчасовий (за необхідності) склад якої призначається наказами ректора;

- ✓ одноразово сформовані комісії з академічної доброчесності, які, за

необхідності, створюються наказами ректора, розпорядженнями проректорів університету, директора інституту (декана факультету), голови організаційного комітету конференції, головного редактора наукового журналу, голови спеціалізованої вченої ради);

- *інформаційна база*, за допомогою якої здійснюється популяризація принципів академічної доброчесності та підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітньо-наукової діяльності в університеті у питаннях академічної доброчесності та основними складовими якої є такі:

- ✓ сайт (рубрика сайту) «Академічна доброчесність»;
- ✓ інформаційні та методичні матеріали, присвячені інформаційній грамотності та попередженню плагіату, які створені спільно з представниками компаній-розробників програм перевірки робіт на унікальність;
- ✓ інформаційні матеріали щодо корпоративної культури на робочому місці та переваг чесного навчання, які створені спільно з представниками роботодавців;
- ✓ матеріали, присвячені популяризації принципів академічної доброчесності серед осіб, що здобувають вищу освіту (банери, інфографіка, роздаткові матеріали тощо);

- *інструменти впровадження принципів академічної доброчесності* в освітню і наукову діяльність університету, які несуть просвітницьку функцію та за допомогою яких стає можливим попередження випадків порушення принципів академічної доброчесності, у тому числі:

- ✓ інформаційно-консультативне супроводження співробітників закладу вищої освіти (педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників та інших категорій співробітників) та здобувачів вищої освіти через створення відповідних ресурсів на сайті бібліотеки, друк буклетів та постерів, розробка та поширення відео-роликів та інша діяльність з промоції принципів академічної доброчесності;
- ✓ масові відкриті онлайн-курси за тематикою академічної доброчесності та основ інформаційної грамотності;
- ✓ реалізація програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, наприклад, за тематикою «Етика та академічна доброчесність в освіті і науці», «Інформаційна грамотність, робота з бібліографічними менеджерами та введення у наукометрію»;
- ✓ лекції основних стейкхолдерів вищої освіти (відомих випускників, роботодавців, експертів тощо) з тематики переваг чесного навчання та реалізації наукових досліджень, цикли тренінгів для всіх учасників освітнього і наукового процесів в рамках всеукраїнських та міжнародних проєктів з академічної доброчесності, грантових програм тощо;

- *інструменти контролю додержання академічної доброчесності* у освітній і науковій діяльності закладу вищої освіти, які, зокрема, передбачають:

- ✓ здійснення анкетування учасників наукового та освітнього процесів на предмет порушень академічної доброчесності;
- ✓ обов'язкову перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних робіт на наявність ознак академічного плагіату

відповідно до створеної нормативної бази [5].

4. Етичний кодекс учасників освітнього процесу

У цілому, будь яка професійна сфера передбачає наявність відповідних кодексів, якими передбачено сукупність правил поведінки, звичок, переконань тощо. Серед них Етичний кодекс психолога, Етичний кодекс українського журналіста, Етичний кодекс посадових осіб місцевого самоврядування, Етичний кодекс державних службовців, Етичний кодекс лікаря України тощо.

На інституціональному рівні принципи академічної доброчесності також мають бути представлені в нормативних документах, що регламентують діяльність закладу освіти – Статуті, колективному договорі, правилах внутрішнього розпорядку. Норми і правила академічної етики можуть визначатися, також, такими документами, як Кодекс честі або Етичний кодекс (студентів, викладачів, дослідників) і Стратегія (програма) розвитку [6].

Етичним кодексом учасників освітнього процесу закладу вищої освіти закладено основи практичного втілення найвищих стандартів етичної поведінки, корпоративного управління та корпоративної відповідальності в університеті. Його дія поширюється на всіх науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших співробітників і всіх здобувачів вищої освіти в університеті, які керуються ним із метою пропагування етичної системи цінностей та забезпечення реальних гуманістичних змін у сегменті вищої освіти України, демократизації її стандартів, а також задля напрацювання іміджевих здобутків закладу вищої освіти як інтелектуальної корпорації.

Етичні кодекси розробляються для всіх учасників освітнього процесу ЗВО. Оскільки не може бути двох моралей – окремо для викладача і окремо для здобувача освіти, бо це принижує останнього та робить його пасивним. Навпаки, знання всіх правил гри створює умови, коли здобувач освіти вчиться бути самостійним й ініціативним, бо розуміє, що саме етичні норми, а не адміністрація, визначають його можливості, обов'язки й права.

Метою створення етичного кодексу для закладу вищої освіти є захист цінностей, спільних для всіх членів університетської спільноти, й забезпечення чіткої процесуальної системи для вирішення питань загальної й академічної діяльності, які можуть поставити під загрозу розвиток університетської освіти й кожного із членів університетської спільноти [1, с. 89].

За твердженнями Г. Товканець, етичний кодекс має кожен європейський заклад вищої освіти. Етичним кодексом описується система загальних цінностей і правил етики, яких, на думку колективу конкретного закладу, мали б дотримуватися його працівники. Зазвичай, університети доводять ці етичні норми до своїх працівників у формі документа, схваленого колективом. Провідними принципами етичних кодексів європейських закладів вищої освіти виступають відповідальність перед усіма зацікавленими особами, конкурентоздатність, служіння суспільству, етична поведінка, повага до закону, підтримка міжнародного співробітництва, повага до навколишнього середовища [7, с.221].

Дієвість етичного кодексу спрямована на усвідомлення та дотримання

норм професійної етики, на формування етичної культури академічних відносин представників адміністрації закладу вищої освіти, викладачів і здобувачів освіти за наявності певних умов, до яких належать:

- розробка та прийняття кодексу, широке оприлюднення та доступність, демонстрація можливого використання його в щоденній практиці;
- набуття суб'єктами взаємовідносин навичок академічного письма, реалізації вимог до нього;
- встановлення внутрішніх процедур контролю за дотриманням етики академічних взаємовідносин;
- заохочення співробітників до дотримання етики академічних взаємовідносин, застосування санкцій проти її порушення.

Публічне прийняття етичного кодексу закладу освіти є прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком системного впровадження високих стандартів навчальної та дослідницької діяльності. Проте, слід пам'ятати, що у закладах освіти демократичних країн Заходу при запровадженні інституційних (етичний кодекс) механізмів боротьби зі списуванням, плагіатом та іншими видами академічної недоброчесності основний акцент робиться не на покаранні чи дисциплінарних заходах, а на мотиваційній, інформаційно-просвітницькій, роз'яснювальній роботі з приводу важливості академічної доброчесності. Слід не тільки виховати нетерпимість до плагіату, списування та інших видів академічної недоброчесності, але й навчити чесно поводитися в громаді та відповідально працювати з інформацією [6].

В етичному кодексі важливо чітко прописати й довести до відома всіх, хто працює і навчається в університеті, інформацію, *по-перше*, про цінності, які сповідує академічна громада університету, й які визначають її ідентичність, *по-друге*, про прояви академічної недоброчесності та критерії їх визначення, *по-третє*, про покарання, передбачене за порушення етичного кодексу університету.

Оскільки етичні кодекси передбачають врегулювання прозорості, чесної, гідної поведінки учасників освітнього процесу закладу вищої освіти у всіх сферах і напрямках, то виникає потреба уточнення деяких прописів стосовно кожного з них. Тому останнім часом у закладах освіти, крім етичних кодексів, академічні відносини регулюються кодексами академічної доброчесності. У них, крім правил дотримання принципів академічної доброчесності, прописується діяльність груп сприяння академічній доброчесності, уточнюються функції роботи конкретних посадових осіб, описуються процедури вияву плагіату та покарання за недоброчесність.

Кодекс академічної доброчесності є формою інституціоналізації системи цінностей закладу освіти, окреслення етичної моделі поведінки й діяльності кожного члена академічної громади, фіксації механізмів боротьби зі списуванням, плагіатом та іншими видами академічної недоброчесності. Це є нормативний документ, виконання положень якого є обов'язковим для всіх учасників освітнього процесу конкретного університету.

Кодексу академічної доброчесності притаманні такі особливості (рисунок 2.2.) [3, с.28].

Рисунок 2.2. Особливості кодексу академічної доброчесності

Заклучна частина

Питання врегулювання дотримання академічної доброчесності в Україні врегульовані низкою законів та розробленими рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. На підставі нормативних документів кожен заклад вищої освіти впроваджує в свою діяльність власну університетську систему забезпечення принципів академічної доброчесності, яка сприяє оволодінню як теоретичними знаннями, так і практичними навичками академічної діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Академічні відносини в закладах вищої освіти часто регулюються авторитетними документами, так званими, етичними кодексами або кодексами академічної доброчесності. Ці документи виступають трансляторами фундаментальних моральних принципів професійної діяльності освітянина та науковця.

Питання для самоперевірки

1. Якими законами передбачено врегулювання академічної доброчесності в закладах освіти?
2. Які особливості академічної доброчесності ви можете визначити?
3. Які принци та фундаментальні цінності академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин ви запам'ятали?
4. Які існують види відповідальності? Види академічної відповідальності здобувача освіти?
5. Що становить собою Університетська система забезпечення принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин
6. Для чого в закладах освіти укладають етичні кодекси?
7. Особливості кодексу академічної доброчесності.

Інформаційні джерела

1. Каленський А.А. Етичні кодекси університетів як частина професійних стандартів. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції / Ред.кол. : Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. (Мукачево, 19-21 жовтня 2016 р.). Мукачево : Видво МДУ, 2016. С. 88-90.
2. Кодекс академічної доброчесності національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Кодекс-академічної-доброчесності.pdf>
3. Омельчук С. Бути чесним у навчання й науці: експрес-курс з академічної доброчесності для здобувачів вищої освіти : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 80с.
4. Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні. URL: <https://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/files12/plagiat.pdf/>
5. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Рекомендації-ЗВО-система-забезпечення-академічної-доброчесності.pdf>
6. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність». 2016 р. 24 с.
7. Товканець Г.В. Етика взаємин та етичний кодекс в організаційній культурі вищого навчального закладу. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2015. №2. С. 216-227.

ЛЕКЦІЯ 4. ВИДИ ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Тип лекції: лекція-практикум

Мета лекції: розкрити причини порушення академічної доброчесності в світі та в Україні, передбачити наслідки цих порушень для розвитку науки, культури та економіки; ознайомитися з проявами академічної недоброчесності, зокрема з академічним плагіатом та його видами; розкрити значення цитат у науковому тексті, особливості їх оформлення; сформувати культуру оформлення наукового тексту.

Питання лекції:

- 1) Діджиталізація наукової й освітньої сфер як один із чинників занепаду академічної доброчесності
- 2) Види порушення академічної доброчесності
- 3) Академічний плагіат як вид порушення академічної доброчесності. Види плагіату
- 4) Основні правила використання оригінальних текстів, цитування і оформлення покликань як основний превентивний засіб недопущення плагіату

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Бажання привласнити чуже – напевно, одне з найприкріших і найдавніших, з яким людство вже бореться тисячоріччями. І якщо раніше легше було поцупити матеріальну річ, яка нібито «не правильно лежала», то з розвитком цифрового світу легше стало «запозичити» готові тексти творчого та наукового характеру, за якими закріплений відповідний автор чи авторський колектив. Мережа Інтернет почала розмішувати величезну кількість інформації і обсяги цієї інформації збільшуються значно швидше, ніж зростає рівень культури її використання.

Завдання освіти XXI сторіччя змінити ситуацію недоброчесного використання інформації, адже за кожною роботою, дослідженням, навіть повідомленням криється автор, думку якого треба аналізувати, враховувати, поважати, підтверджувати, спростовувати, але в жодному разі не привласнювати. Саме для цього світовою академічною спільнотою розроблено систему правил цитування того чи того літературного джерела, яка регулює академічні відносини, сприяє розвитку академічної культури та доброчесності.

Викладення матеріалів лекції

1. Діджиталізація наукової й освітньої сфер як один із чинників занепаду академічної доброчесності

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності полегшують процес використання та поширення інформації. Паралельно з цими позитивними явищами набувають усе більших обертів процеси недобросовісного запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок усіма категоріями вітчизняних учених, тобто як молодими, так і більш досвідченими. Щоправда, ця проблема притаманна не лише Україні.

«Скопіювати – вставити» – один із найпопулярніших методів «написання» усіх типів робіт, починаючи зі шкільного твору аж до дисертацій. Студенти, приходячи після школи в університети, не розуміють, чому не можна взяти і завантажити роботу з мережі Інтернет, змінити в ній дані про автора і здати викладачеві. Ще зі школи у молоді виробляється звичка, яка дозволяє без будь-яких докорів сумління завантажувати роботи з мережі Інтернет й отримувати за це позитивні оцінки. Відсутність покарання за використання чужої роботи та звичка, сформована в дитинстві, а також відсутніх системи попередження академічного шахрайства в закладах освіти – основні причини такого менталітету в української молоді.

Не меншу загрозу становлять, так звані, *ghostwriters* – автори, які за кошти займаються написанням літературних або публіцистичних творів, виступів або інших текстів, які офіційно зараховуються іншим особам. Мережа Інтернет

рясніє пропозиціями про написання якісного диплому за один день. Насправді ж це навіть не написані роботи, а проста компіляція відкритих джерел з мережі. У сукупності ці фактори становлять реальну загрозу якості освіти.

Однією з головних причин існування та поширення проявів феномену академічної нечесності є розповсюдження та узвичаєння імітації освітньо-наукової діяльності як особливого виду соціальної псевдоактивності, коли співпраця науково-педагогічних працівників зі студентами здійснюється за принципом «одні роблять вигляд, що навчають, а інші – що навчаються». Варто відзначити, що впродовж достатньо тривалого часу більшість провідних університетів світу активно борються з проявами академічної нечесності з боку студентів, викладачів і дослідників. Проте рівень ефективності такої боротьби не завжди є високим. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в останні роки сприяв урізноманітненню та поширенню проявів академічної нечесності серед представників академічної спільноти (студентів, педагогів, дослідників, організаторів наукової та освітньої діяльності тощо).

2. Види порушення академічної доброчесності

Феномен академічної нечесності (недоброчесності, недобросовісності) є багатограним та може набувати різних проявів. У його основі лежить умисне порушення загальноприйнятих в академічному середовищі моральних і правових норм, зазвичай з метою отримання певних переваг. У будь-якому разі поширеність таких проявів завдає нищівного удару по якості освіти та якості наукових досліджень, перетворюючи їх на протилежні феномени – дипломовану псевдоосвіту та небезпечну псевдонауку.

Прояви академічної недоброчесності можна розділити на *дві групи*: недоброчесність в освітній діяльності та недоброчесність в науковій діяльності. Проте такий поділ є доволі умовним, адже в сучасних умовах освітня діяльність нерозривно пов'язана з науковою.

Серед проявів академічної недоброчесності зазначимо такі:

- *примусові благодійні* внески та примусова праця;
- *примушування студентів* сплачувати гроші чи виконувати певну роботу під загрозою зумисно завдати шкоди інтересам та правам студента в навчанні, побуті чи інших питаннях;
- *конфлікт інтересів* – реальна та потенційна суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй повноважень. У випадку з потенційною суперечністю мова йде про випадки, коли відповідач завчасно не попередив осіб, залежних від результатів прийнятого рішення, про наявність такої суперечності;
- *непотизм* та перевищення повноважень;
- *використання родинних зв'язків* чи службового становища для отримання переваг у навчальній, позанавчальній, науковій чи адміністративній сфері.

Основними видами порушень академічної доброчесності вважаються такі: *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових

(творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання *допомоги чи створення перешкод*, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) *на педагогічного (науково-педагогічного) працівника* з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Зазначені вгорі види порушень академічної доброчесності можна узагальнити поняттям академічне шахрайство, під яким А. Мельниченко розуміє «отримання неправомірної переваги в навчальній, педагогічній чи науково-дослідницькій діяльності шляхом уведення в оману чи зловживання довірою» [2].

Поданий перелік видів порушень академічної доброчесності не є вичерпним. У світі по-різному визначають, що є порушенням академічної доброчесності, а також у багатьох університетах світу сформовано деталізовані переліки порушень академічної доброчесності.

3. Академічний плагіат як вид порушення академічної доброчесності. Види плагіату

Серед зазначених вище проявів академічної недоброчесності найпоширенішим є **плагіат** як *оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору* (ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» у ст. 69 визначено, що

академічний плагіат – це оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Плагіат має місце незалежно від того, чи опубліковано чужий твір, а поняття «оприлюднення» є більш широким і таким, що поглинає собою опублікування, тобто наведене законодавче визначення плагіату не є досконалим. Плагіат можливий щодо охоронюваних об'єктів авторського права – творів у галузі науки, літератури, мистецтва, незалежно від того, чи оприлюднені ці твори, завершені вони чи ні і незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети.

Існує і безліч інших визначень поняття плагіату, його тлумачень і різновидів, що, однак, суті цього ганебного (аморального) явища як умисного привласнення авторства іншої особи не змінює: плагіатор видає чуже авторство за своє.

Важливим кроком на шляху до академічної доброчесності є усвідомлення видів академічного плагіату, а саме:

- ✓ копіювання чужої наукової роботи чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм іменем;
- ✓ створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел;
- ✓ перефразування частин тексту інших авторів зі зміною порядку слів або наслідування структури їхньої аргументації без посилання на джерело;
- ✓ оприлюднення твору, написаного третьою особою на замовлення студента чи викладача;
- ✓ списування письмових робіт інших студентів;
- ✓ фальсифікація (вигадування тих чи тих, наприклад, статистичних показників з подальшим вказуванням їх у якості власної роботи);
- ✓ рерайт (перефразування чужої праці без згадування оригінального автора). Цей тип плагіату, якщо він зроблений більш-менш досконало, на сьогодні важко виявити технічними засобами пошуку плагіату (програмами антиплагіату);
- ✓ реплікація (це процес копіювання даних з одного джерела на багато інших і навпаки, тобто своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора);
- ✓ републікація (повторне або багаторазове оприлюднення в іншому джерелі чужої інформації за справжнім підписом автора й посиланням на джерело);
- ✓ компіляція (укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу) [5].

У класифікації О. Гужви [5] виокремлено дослівний, мозаїчний плагіат та неадекватне перефразування.

Дослівний плагіат або копіювання тексту слово в слово, або незначне перефразування тексту досить часто притаманні студентським та науковим роботам.

Текст першоджерела переписується без істотних змін як власний, копіюючи великі куски авторського тексту без посилань на джерело, видаючи його за власний.

➤ Текст переписується без істотних змін та видається за власний аналіз ситуації.

Мозаїчний плагіат – це компіляція декількох джерел та перефразування окремих слів. У результаті з'являється мозаїка, у якій не зрозуміло, де закінчується одне джерело, де починається інше, де коментар автора.

➤ Інформація, що використовувалась, подається таким чином, що не зрозуміло, чия це ідея, автора чи студента.

➤ Перефразовуючи автора роботи, що використовується, студент не згадує його у своєму тексті.

➤ Не зрозуміло, де чия ідея, відсутність посилань та згадувань авторів, що використовуються в роботі студента, унеможлиблює визначення його власних висновків та робить неможливим прослідкувати логіку його власних висновків та ідей.

Неадекватне перефразування. Коли студент перефразовує, його завдання – передати думку джерела своїми словами. Для цього не достатньо змінити кілька слів тут і там, а решту залишити; замість цього, необхідно повністю викласти ідеї своїми словами. Після того, як це зроблено, необхідно озирнутися на оригінальний текст і переконатися, що не використовувалися ті ж слова або структура. Якщо студенту хочеться використовувати деякі зі слів автора для акценту або ясності, він повинен поставити ці слова в лапки і забезпечити цитату.

Серед учених, які займаються питаннями академічної доброчесності, узгодженою є думка, що плагіат ефективніше попереджати, а не карати за нього. Кожен викладач, ставлячи перед здобувачами освіти письмове завдання творчого рівня, має передбачити всі небезпеки недоброякісного виконання. До основних чинників поширення плагіату в середовищі здобувачів освіти відносяться такі:

- необхідність виконання великого обсягу письмових робіт протягом навчального семестру/року;
- повторюваність/неактуальність тем письмових робіт / розрив між темами та сучасними/актуальними/цікавими потребами;
- великий обсяг теоретичного матеріалу в письмових роботах;
- відсутність практичного застосунку (перспективи застосування) результатів робіт;
- відсутність розуміння необхідності та мети написання письмових робіт (не профільні, не цікаві, застарілі предмети);
- узвичаєні дії, що пов'язані з умовами підготовки письмових робіт у закладах освіти;
- ставлення викладачів до плагіату (нейтральне або відверто толерантне);
- низький рівень професіоналізму, мотивації та зацікавленості викладачів;
- відсутність чітких та універсальних норм щодо оцінки

оригінальності текстів, а також її зв'язку з оцінкою письмової роботи [5].

На зменшення рівня академічного шахрайства впливають не лише зазначені вгорі чинники, а й чіткість формулювання вимог та інструкцій щодо студентських робіт; упевненість здобувачів освіти в тому, що їхні роботи будуть перевірятися, зокрема й на ознаки шахрайства; засудження однокласниками (академічною спільнотою) різних форм шахрайської поведінки.

Кожен здобувач освіти перед написанням творчої чи наукової роботи повинен мати чітке завдання та план її виконання; систематизувати наявну інформацію та інформацію, що потрібно знайти; завжди копіювати назву сайту та повну назву джерела, з яким працюємо та помічати текст, наприклад, кольоровою заливкою; дотримуватись правил цитування та перевіряти посилання; у процесі робити свої коментарі та висновки писати окремо [5].

Кожен викладач під час оголошення та пояснення виконання того чи того завдання повинен бути переконаний, що здобувачі освіти вмотивовані, усвідомлюють значення та користь цієї роботи. Крім того, сам викладач повинен чітко розуміти, чому саме це завдання ці здобувачі мають виконати саме зараз. Письмові завдання повинні бути детально й зрозуміло проінструктовані, мати суттєву вагу у підсумковій оцінці за курс, вимоги до завдань мають бути зрозумілі, а головне – здобувачі освіти мають відчувати підтримку викладача, який постійно перебуває на зв'язку. З другого боку – у викладача повинна бути виділена достатня кількість годин на консультування [1].

Означені вище види роботи викладачів і здобувачів освіти повинні бути спрямовані на формування компетентностей академічної доброчесності здобувача. До них, зокрема, належать такі:

✓ *здатність захищати та дбати про відповідальність, права, інтереси та потреби інших*, що передбачає вміння робити вибір з позицій громадянина, члена суспільства тощо; у професійних і навчальних ситуаціях робити вибір з позицій доброчесності; давати моральну оцінку власним вчинкам, співвідносити їх з моральними та професійними нормами; керувати собою, своїми вчинками, здійснювати самоконтроль власної поведінки; використовувати знання для формування власної моральності;

✓ *здатність складати і здійснювати плани й особисті проекти* дозволяє визначати та обґрунтовувати цілі, що є сенсом життя та співвідносяться з власними цінностями; самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного і підсумкового контролю результатів навчання; дотримуватись правил професійної та особистої етики при плануванні та здійсненні власної навчальної, наукової, фахової діяльності;

✓ *здатність діяти в значному/широкому контексті* означає, що особа усвідомлює, як функціонують різні системи (контексти), власну позицію, посилається на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей; захищати власні права й інтереси [3].

Зокрема в науці плагіат може бути визначений як «моральна паніка», яка виникає в період кризи університетської освіти, що притаманна не тільки українським, але й закордонним вишам. Академічна культура в ситуації з плагіатом виконує регуляторську функцію: вона регулює, контролює та

санкціонує норми, прийнятні для академічного середовища. Лише інституційних норм контролю та санкцій недостатньо для регулювання будь яких форм академічного шахрайства, насамперед плагіату.

У той же час застосування наукової ідеї, сюжету, теми якої-небудь іншої роботи, яке виражене в іншій формі, не визнається плагіатом, оскільки в цьому випадку автори можуть прийти до різних висновків. Безумовно, чужі думки обов'язково мають бути в письмовій роботі, але вони повинні:

- ✓ мати посилання на автора та бути правильно оформлені;
- ✓ бути доречними;
- ✓ бути аргументованими відповідно до доцільності використання саме цих авторів та підходів у роботі.

Перевірка на плагіат у тій чи тій формі існувала завжди, але не була достатньо ефективною. З появою спеціалізованого програмного забезпечення із виявлення плагіату ця справа значно полегшилась, але автоматизована перевірка, значною мірою, є допоміжною для прийняття кінцевого рішення фахівцями-експертами. Одним із сучасних напрямів боротьби з академічним плагіатом є його виявлення і констатація за допомогою комп'ютерних програм. На сьогоднішній день існує небагато програмних засобів, які допоможуть встановити відсоток унікальності тексту. Кожне програмне забезпечення має свої особливості, переваги та недоліки.

При виборі програм необхідно звертати увагу на їхню здатність повноцінно підтримували українську, російську та англійську мови, зручність та доступність для використання.

4. Основні правила використання оригінальних текстів, цитування і оформлення покликань як основний превентивний засіб недопущення плагіату

Цитата – це точний дослівний витяг із якого-небудь твору одного автора і включення його у твір іншого автора для ілюстрації тези, підтвердження того чи того припущення, заперечування якогось аргументу або ж для критики цитованого твору. Варто зазначити, що використання цитат стосується не тільки фрагментів літературних творів, а й інших творів – фотографій, відеозаписів, звукозаписів, креслень, даних у графічній формі тощо [4]

Виділяють такі способи використання даних, ідей, слів із інших творів у своєму тексті: 1) анотація або резюмування; 2) непряме цитування; 3) пряме або дослівне цитування; 4) запозичення формул, положень, ілюстрацій, таблиць тощо. Кожен із цих способів включення запозичень до свого тексту необхідно супроводжувати бібліографічним посиланням на джерело. Відсутність такого посилання вважається плагіатом.

Зазвичай цитати наводять для підтвердження власних аргументів; як посилання на авторитетне джерело; для критичного аналізу того чи того твердження.

Здійснюючи посилання на твори інших авторів, необхідно дотримуватись системи чітких правил і параметрів. Існують загальноприйняті правила цитування. Посилання на літературні джерела в тексті наводяться у квадратних

дужках []. Це може бути посилання на джерело в цілому або на джерело із зазначенням конкретної сторінки.

Цифри у квадратних дужках відповідають порядковому номеру джерела в списку використаних джерел. Наприклад: «Імпровізацію як один із проявів творчості досліджувала Л.О. Сабурова [13, с. 87]»; «Роль і місце імпровізації в акторській і викладацькій діяльності розглядали К.С. Станіславський, В.М. Харкін, В.І. Загв'язинський [1; 6; 15]». Якщо посилання на джерела підряд з 1 по 4, тоді [1-4].

Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела через кому з маленької букви “с.”), наприклад: [1, с. 5]. Якщо посилання на кілька праць, вони розділяються крапкою з комою: [1, с. 5; 6, с. 25-33].

Якщо використано відомості, матеріали чи твердження з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць тощо з джерела, на яке дано посилання.

Посилання у тексті зазвичай робиться в кінці речення.

Не робляться посторінкові посилання.

Не подаються в тексті розгорнуті посилання, наприклад: Іванов А.П. Вступ до мовознавства. Київ, 2000. С. 54.

Неприпустиме посилання на неопубліковані та незавершені праці.

Текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання.

Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається.

У цілому науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст.

Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий».

Якщо потрібно підкреслити ставлення автора статті до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

Якщо автор статті, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора статті, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки.

Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – М.Х.), (підкреслено мною. – М.Х.), (розрядка моя. – М.Х.).

Цитати в статті використовуються рідко; можна зазначити основну ідею, а після неї в дужках вказати прізвище автора, який уперше її висловив.

Відомі тези і твердження авторитетних дослідників подаються на початку статті, а основний обсяг статті присвячується викладу власних думок; для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій не слід наводити висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея дослідника не нова, була відома раніше і не підлягає сумніву.

Практикум: написання прямої цитати в тексті

О.О. Антоненко зазначено, що «...незважаючи на пріоритетне значення мовних каналів зв'язку між діловими партнерами, ні в якому разі не можна ігнорувати найбільші канали передачі інформації» [6, с.23].

Також слід давати посилання на джерело при непрямому цитуванні – переказі, викладі думок інших авторів своїми словами; при огляді загальних тенденцій наукових досліджень; при зазначенні фактичних даних і результатів попередніх досліджень. При непрямому цитуванні лапки не використовуються.

Практикум: переробити зазначене вгорі пряме цитування в непряме.

Незважаючи на лаконічність і однозначність правил цитування, автори наукових робіт періодично припускаються помилок, які є грубим порушенням авторського права. Серед них такі:

- ✓ відсутність посилання на джерело цитати у списку використаної літератури;
- ✓ відсутність посилання у випадку розміщення (цитування) графічних матеріалів;
- ✓ дослівне переписування тексту з цитат;
- ✓ порушення правил вторинного цитування. Автори досить часто цитують інформацію так, ніби самі знайшли її в першоджерелі, або так, ніби вона належала автору вторинного джерела;
- ✓ помилки при цитуванні іноземних авторів. Неправильний переклад прізвища автора, відсутність оригінального написання імені та прізвища, помилки в парафразі у випадку самостійного використання (перекладу з іноземної мови) джерела;
- ✓ використання цитат з неперевіреною авторством;
- ✓ складними є випадки включення співавторами одного і того ж тексту в свої дисертації. У принципі, це можна визнати допустимим, але при цьому має бути явно вказано нероздільне співавторство або авторство окремих фрагментів. Важливу проблему становлять запозичення з різного роду звітів і подібних колективних праць. По-перше, їх складно виявляти; по-друге, складно вичленити внесок автора дисертації;
- ✓ найнеетичніша і найвагоміша помилка: відсутність лапок і

посилання на джерело інформації. У такому випадку цитата вважається плагіатом [4]

Неможливо дати вичерпну відповідь, який саме обсяг цитування є припустимим, оскільки багато залежить від обсягу і характеру твору, його жанру і художньої форми, хоча й існують визначені норми щодо цитування, його ознак і цілей. Разом з тим відсутня єдина методика для визначення порушення допустимих обсягів цитування творів, і відповідно, віднесення фактів до категорії присвоєння авторства (плагіату) та самоплагіату.

Варто зазначити, що максимальний обсяг цитувань для кваліфікаційної магістерської роботи не повинен перевищувати 40% від загального обсягу тексту (ХНПУ імені Г.С. Сковороди). Робота повинна відповідати нормам та принципам академічної доброчесності відповідно до Кодексу академічної доброчесності того закладу освіти, де вона здійснюється.

Заклучна частина

Практикум: колективно укласти правила поведінки молодого вченого з академічної доброчесності.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть причини порушення академічної доброчесності.
2. Як академічна культура впливає на рівень розвитку науки, культури та економіки?
3. Перерахуйте прояви академічної недоброчесності.
4. Визначте сутність понять «плагіат» та «академічний плагіат».
5. Які є види академічного плагіату?
6. Означте правила прямого та непрямого цитування. Поміркуйте, за яких умов доречно використовувати той чи той вид цитування.

Інформаційні джерела

1. Академічна доброчесність: інформаційний бюлетень. Вип.6. Лютий, 2020.
2. Мельниченко А. Прояви академічної нечесності. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. С.111.
3. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність». 2016 р. 24 с.
4. Шахбазян К.С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. 2017. Вип. 14. Київ: Академперіодика. С. 51-58.
5. Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників». / уклад. Гужва О. О. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/7681>

МОДУЛЬ 3. ДОТРИМАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ПРОЯВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

ЛЕКЦІЯ 5. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Тип лекції: *оглядова з елементами бесіди*

Мета лекції: з'ясувати особливості, спільності та відмінності понять творчої та інтелектуальної діяльності; розкрити значення інтелектуальної діяльності для розвитку культури, науки та економіки; виявити особливості становлення правової охорони результатів інтелектуальної власності в світі та в Україні; уточнити напрями діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Питання лекції

- 1) Інтелектуальна, творча діяльність. Види інтелектуальної діяльності
- 2) Становлення системи правової охорони результатів інтелектуальної власності
- 3) Діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Культура академічних стосунків залежить від індивідуальних проявів толерантності кожного члена академічної спільноти. Кожен автор має право на вираження своєї позиції, своєї точки зору; кожен дослідник може отримати свої неповторні результати наукової діяльності, навіть при дослідженні подібного питання чи проблеми (усе залежить від умов та учасників дослідження, розрахунків, тривалості наукового пошуку тощо). У будь-якому випадку автор чи дослідник отримують свій результат і будь-який результат прямо пропорційний тим зусиллям, які прикладено автором чи дослідником, що забезпечує йому авторські права на твір чи дослідження.

Будь-яка розумова праця або інтелектуальна діяльність призводить до інтелектуальної власності, яка в цивілізованому суспільстві повинна бути захищеною. Кожен автор має бути впевненим, що його працю визнано, не зважаючи на те, чи є вона хибною або прогресивною. У будь-якому випадку вона повинна підлягати аналізу.

Становлення системи правової охорони результатів інтелектуальної власності має свою унікальну історію як в Україні, так і за кордоном, але спільність у них одна: забезпечувати та захищати право автора на твір як результат інтелектуальної творчої діяльності.

Викладення матеріалів лекції

1. Інтелектуальна, творча діяльність. Види інтелектуальної діяльності

Людська цивілізація постійно перебуває у творчому пошуку, що притаманне кожній людині. Саме творчість сприяє забезпеченню як духовних,

так матеріальних благ. Це є свідченням того, що забезпечення своєї життєдіяльності людство досягає саме через розумову діяльність. Відомо, наскільки важливу роль відіграють у житті людей, наприклад, мережі транспортних сполучень і, власне, сам транспорт. Так, це механічний витвір, що відноситься до матеріальних благ, однак для їхнього створення одних фізичних зусиль не достатньо, потрібні – розумові. Саме завдяки розумовій діяльності людство переходить на нові етапи свого розвитку. Наприклад, на початку ХХІ сторіччя ми спостерігаємо масштабний розвиток цифрових технологій, створення технічних засобів існування, мережі Інтернет, електромобілів тощо, які є витвором саме інтелектуальної праці.

Людство все більше переключається на створення нових знарядь і засобів, тобто акцент переноситься саме на творчість, майстерність, вміння, що визначається словом «техніка» (запозиченим із грецької мови). Поняття «техніка» має кілька значень: це майстерність, вміння, мистецтво, а також сукупність знарядь і засобів праці. Часто сукупність навичок і способів, високе виконання певних функцій також називають високою технікою, наприклад, щодо гри на музичному інструменті, гри у футбол, співу тощо. Водночас у контексті сфери інтелектуальної діяльності термін «техніка» використовується, передусім, як сукупність знарядь і засобів, створюваних для здійснення процесів виробництва й обслуговування невиробничих потреб суспільства. Отже, основним призначенням техніки є якомога повніша заміна функцій, у першу чергу фізичних, людини у процесі забезпечення свого існування і передусім у виробничому процесі, полегшення праці та підвищення її продуктивності [1; 3, с.15].

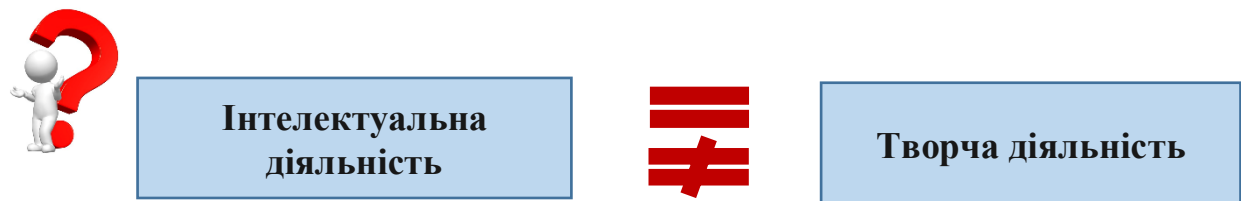

Розумова праця, або інтелектуальна діяльність, є показником розвитку і очевидно, що прогрес регламентується саме інтелектуальною діяльністю, яка визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Уже тепер видно, що високий рівень інтелектуальної діяльності у тій чи тій країні зумовлює високий рівень добробуту її народу. Досягнення інтелектуальної діяльності зумовлюють рівень виробництва, культури, освіти тощо. Науково-технічні досягнення формують рівень і характер виробництва. *Інтелектуальні досягнення* у сфері художньої літератури, мистецтва і культури в цілому формують моральні засади суспільства, його світогляд, ставлення до навколишнього середовища, його бачення, тобто ті засади, які ми називаємо

людськими цінностями і які визначають духовний світ людини і суспільства. Однак зазначимо, що саме від характеру духовного світосприйняття залежать характер і напрями науково-технічного прогресу.

Інтелектуальна діяльність відрізняється від творчої тим, що її результати неодмінно стають об'єктами правової охорони. Далеко не всі результати творчої діяльності стають об'єктами інтелектуальної власності і, отже, об'єктами правової охорони. Кількість результатів творчої діяльності значно переважає кількість об'єктів інтелектуальної власності. До результатів творчої діяльності належать і ті, що з тих чи тих причин не можуть стати об'єктами правової охорони, наприклад, винаходи, що втратили патентоздатність, не запатентовані об'єкти промислової власності.

Зазначена істотна відмінність між інтелектуальною власністю та іншим результатом творчої діяльності виявила таку саму істотну неузгодженість у правовому режимі цих двох результатів. Згідно із статтею № 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Наведену конституційну норму слід розуміти так: результати інтелектуальної і творчої діяльності наділені однаковим правовим режимом. Насправді це не так – наукові відкриття поки що не підлягають правовій охороні як об'єкти інтелектуальної діяльності. Але ж ні в кого не викликає сумніву, що відкриття – це результат важкої, напруженої, тривалої творчої праці

Останнім часом усе більше визнаються гуманітарні та інформаційні технології. Зростає ціна на ринку не лише на нове, найдосконаліше обладнання і технології, а здебільшого на нові концепції, ідеї та способи їх реалізації, тобто зростає ціна на патенти та науково-технічні досягнення. Зазначені чинники ще раз підтверджують пріоритетність науки як індикатора, джерела і двигуна соціально-економічного прогресу. Тобто в сучасних умовах уже ні в кого не виникає жодних сумнівів щодо доцільності та економічної вигідності інтелектуальної діяльності в цілому.

Раніше було висловлено думку про пріоритетність науки, якої і будемо дотримуватися – будь-яка творчість розвивається за схемою: *суспільна потреба* – *творчість* – *наука*. Суспільні потреби ставлять завдання перед наукою, остання знаходить способи вирішення проблем. На досягнення науки спирається будь-який вид творчості людини – як літературна, так і технічна [2].

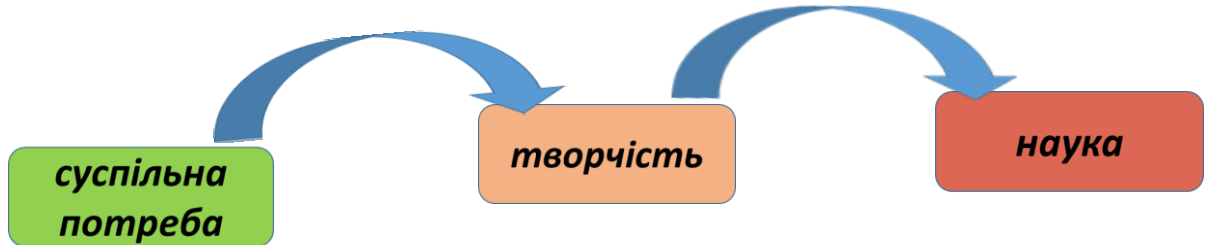

Схема розвитку творчості

Наука, а точніше її результати і досягнення, може бути виражена як у літературній формі (шляхом запису чи опису), так і у формі створення технічного пристрою, обладнання, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, селекційного досягнення тощо. Звідси і місце науки у творчій діяльності людини. В одних випадках результати наукових пошуків реалізуються у формі науково-літературного твору, в інших – науковий результат може досягатися шляхом наукового експерименту і реалізовуватися у формі технічних пристроїв, обладнання, селекційного досягнення тощо.

Із часу виникнення і становлення правової охорони результатів творчої діяльності почали розрізняти *літературну творчість* і творчість у сфері виробництва – технічну творчість. Останню часто називають *науково-технічною творчістю*, оскільки технічна творчість обов’язково має опиратися на досягнення науки.

Зазначені результати творчої діяльності отримали спільну назву, яка підкреслює природу їх походження, – *об’єкти інтелектуальної власності*.

Останнім часом все частіше висувуються та аргументуються пропозиції щодо доцільності поділу результатів творчої діяльності не на дві, а на три групи:

- 1) об’єкти літературно-художньої власності;
- 2) об’єкти патентного права;
- 3) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг [3, с.28].

Отже, певна кількість результатів творчої діяльності не підлягає правовій охороні і на ці результати не виникає право інтелектуальної власності. Тобто, творчі результати як результати творчої діяльності можуть бути об’єктами правової охорони, а можуть і не бути. Ті результати творчої діяльності, що наділяються правовою охороною і визнаються об’єктами інтелектуальної власності, і є результатами інтелектуальної діяльності.

2. Становлення системи правової охорони результатів інтелектуальної власності

Становлення системи правової охорони результатів інтелектуальної власності відбулося в чотири етапи [2, с.38; 4, с. 44].

Перший етап (до XII ст.) не має правових форм закріплення результатів творчої діяльності, відомих у наш час. Водночас є підстави вважати наявним факт розуміння права власності на результати творчої діяльності через призму інституту приватної власності як одного з інститутів цивільного права.

Історія правової охорони авторських прав сягає античних часів. Вже 2300 років тому в *Афінській республіці* існували право на захист цілісності твору і заборона вносити до нього зміни. Оскільки переписувачі й актори досить вільно поводитися із творами знаменитих авторів трагедій. У 330 р. до н. е. було прийнято закон, відповідно до якого оригінали творів трьох великих класиків (Есхіла, Софокла та Евріпіда) підлягали збереженню в офіційному архіві. Актори повинні були дотримуватися офіційного тексту.

У Стародавньому Римі юристи засуджували плагіат. Вони також розуміли, що оприлюднення та використання твору зачіпає особисті права автора, тому йому надавалась можливість приймати рішення щодо оприлюднення твору.

Зокрема відомо, що в Стародавньому Римі і в Греції плагіат та літературна крадіжка досить суворо каралися, а про застосування й охорону товарних знаків відомо ще раніше. Якщо існували ці об'єкти, то існувала і їх охорона. Дослідження римських джерел засвідчують, що автори творів науки, літератури й мистецтва уже на той час мали певний зиск від своїх творів.

Другий етап становлення правової охорони результатів творчої діяльності охоплює приблизно XII–XVIII ст. У цей період виникає ідея виключних майнових прав інтелектуальної власності на літературні твори, які закріплювались у *привілеях* (своєрідних патентних грамотах).

Привілей – особливе право або пільга, що надавалась монархом або його васалами окремим особам чи місцевостям. Привілей видавався у формі письмового документу – грамоти, патенту тощо

Надання привілею зумовлювалось тим, що підприємці витрачали великі грошові суми на закупівлю паперу, купівлю або виготовлення друкарських машин, найм робочої сили. Укладені у книгу кошти протягом певного часу можна було відшкодувати помірними надходженнями, однак без охорони від конкуренції з боку продавців незаконних примірників, інвестування у друк та продаж книжок були небезпечною та ризикованою справою. Привілеї надавали бенефіціарам на обмежений час виключні права на відтворення і розповсюдження творів; забезпечували засоби захисту для реалізації права, до яких належали штрафи, арешти, конфіскації підроблених примірників, відшкодування збитків. Привілей засвідчувався певною грамотою, яку видавав

владика, носій вищої влади (сюзерен, король, цар, імператор, князь тощо), що сприяло появі зловживань з боку влади.

Після винайдення у 1440 р. Йоганом Гуттенбергом технології книгодрукування рухомими літерами, яка надала можливість робити копії літературних творів за допомогою механічних процесів замість переписування їх від руки, з'явилися нові можливості для шахрайства, що потребувало жорсткішого контролю авторського права.

Формування основних концепцій правової охорони авторського права розпочалося у XVIII ст. і першість у цьому процесі здобула Англія. Однією з причин становлення авторського права в Англії було лобіювання своїх комерційних інтересів з боку найбільш впливових торгівців книжками. 12 грудня 1709 р. ними було подано до парламенту петицію, у якій торгівці скаржились на значні збитки (аж до повного розорення), яких зазнавали вони та автори книжок внаслідок несанкціонованого передруку та продажу книг. Цього ж року розпочалась робота над законопроектом, що мав сприяти захисту прав авторів, книговидавців та торгівців книжками.

У такий спосіб 11 січня 1710 р. в Англії королева Анна прийняла спеціальне положення про захист прав авторів – *Статут королеви Анни*. Це був перший нормативний акт, спрямований на захист прав авторів книг. Основним положенням цього Статуту було визнання за автором книги виключного права на друкування й опублікування її протягом 14 років від дати її першої публікації. Це право автор, зазвичай, передавав продавцю книжок. Після завершення цього строку, автор мав право продовжити його ще на 14 років. Загалом, охорона авторського права могла тривати 28 років від дати першої публікації. Якщо ж на час прийняття Статуту Анни книга вже була надрукована, строк охорони складав 21 рік. Статут Анни проголошував твір власністю його автора. Важливою особливістю Статуту Анни була обов'язкова державна реєстрація і депонування книг.

Статут наголошував на охороні опублікованих творів від несанкціонованого копіювання, видання чи перевидання. Опубліковані книжки потрібно було зареєструвати в Центрі книговидавців, а дев'ять примірників необхідно було задепонувати для використання в публічних бібліотеках. Після завершення строку правової охорони, твір ставав суспільним надбанням.

Статут королеви Анни діяв в Англії до прийняття у 1911 р. Закону про авторське право. Він заклав основні ідеї правової охорони авторського права в англо-американській правовій системі (концепція – *copyright*), які знайшли відображення й у пізніших законодавчих актах Англії та Сполучених Штатів Америки.

Система привілеїв існувала також в інших країнах і за своїм змістом була приблизно такою самою. Перші нормативно-правові акти Континентальної Європи, які заклали основи сучасної концепції охорони авторського права (*droit d'auteur*) були видані у Франції. 14 липня 1789 року розпочалась революція, внаслідок якої було скасовано всі привілеї (включаючи й ті, які стосувались книговидання). Установчі збори Франції у 1791 р. прийняли проект конституції,

яку 3 вересня 1791 р. затвердив король. У конституції гарантувалась свобода усно чи письмово виражати свої думки, свобода друку, заборона цензури.

Окрім конституції, охорона авторського права передбачалась також двома декретами:

- від 13 та 19 січня 1791 р. «Про право на постановку і виконання драматичних та музичних творів», який забезпечував право автора на публічне виконання протягом усього його життя, а також протягом 5 років після його смерті на користь його спадкоємців й осіб, яким передане це право;

- від 19 та 24 липня 1793 р. «Про право власності авторів на літературні твори, композиторів, живописців та рисувальників», відповідно до якого авторів надавалося виключне право на відтворення його творів протягом його життя, а також протягом 10 років після його смерті на користь його спадкоємців і правонаступників.

У кінці XVIII ст. система охорони промислової власності у формі привілеїв почала помітно втрачати своє значення і масштаби. Рішуче вступає у силу патентна система. Перший патентний закон у 1790 р. приймають Сполучені Штати Америки, у 1791 р. такий самий закон приймає Франція. Французький патентний закон заклав принципово важливу засаду. Стаття 1 французького патентного закону від 7 січня 1791 р. проголосила: «Будь-яке відкриття або новий винахід у будь-якому виді виробництва є власністю його автора; внаслідок цього закон повинен гарантувати йому всебічне і повне використання ним відповідно до умов і на строк, які будуть встановлені далі» [3, с. 48].

З принципу, закладеного у французькому патентному законі 1791 р., випливало кілька важливих засад: 1) будь-який творчий результат визнавався об'єктом права власності; 2) винаходом визнавався творчий результат у будь-якому виді доцільної діяльності людини за умови його відповідності вимогам закону; 3) держава гарантувала охорону прав творця шляхом видачі охоронного документа – патенту; 4) вводилася обов'язкова державна реєстрація винаходів попередньою експертизою заявки по суті.

Промислова революція, що відбулася у низці країн наприкінці XIX – на початку XX ст., зумовила різке зростання винахідницької активності. Кількість виданих патентів також невпинно збільшувалася. У період 1815-1820 рр. США, Франція, Британія видавали по 100 патентів на рік, а в період 1850-1854 рр. кожна з названих країн уже видавала більше 1000 патентів на рік.

Проте патентування мало і негативні наслідки. Воно певною мірою обмежувало свободу торгівлі, адже запатентовані вироби, в яких було використано запатентований винахід, не можна було ввозити до країни патентування без дозволу патентовласника. Так поступово виникали і склалися передумови ідеї міжнародної охорони винаходів.

Ідея міжнародної охорони винаходів вступила у гостру суперечку з принципом свободи міжнародної торгівлі. Здавалося, патентна система охорони промислової власності рухне, не витримавши натиску торговців з Англії та інших країн. Рішучий опір цьому натиску організували промисловці разом із винахідниками, висунувши і стверджуючи ідею міжнародної охорони промислової власності. Таким чином, початок *третього етапу* датується 1883

роком підписанням Паризької конвенції, якою було засновано Союз із промислової власності. Принциповими засадами Конвенції є національний режим, право пріоритету, загальні правила [3, с. 50].

Відповідно до положень про *національний режим прирівнення* Конвенція передбачає, що для охорони промислової власності кожна із країн, що вступила до цього Союзу, зобов'язана надавати громадянам інших країн, які приєдналися чи є членами цього Союзу, таку ж саму охорону, яку ця країна надає власним громадянам. Зазначене правило поширюється також і на тих осіб, які не є громадянами країни – члена Союзу, але мають постійне місце проживання або дійсне і неефективне промислове чи торговельне підприємство у країні – члені Союзу.

Право пріоритету – принцип, закладений Паризькою конвенцією, полягає у тому, що заявка, подана в одній із країн – членів Паризького Союзу, надає заявникові право подати цю саму заявку на цей самий винахід протягом 12 місяців від дати подання першої заявки до будь-якої країни – члена Паризького Союзу з пріоритетом за першою заявкою. Це правило стосується також усіх інших об'єктів промислової власності, але строки, протягом яких зберігається право пріоритету, різні – 12 місяців для винаходів, 6 місяців для промислових зразків і товарних знаків.

Загальних правил, встановлених Конвенцією, є кілька. Щодо патентів діє правило, за яким патент, виданий в одній із країн – 47 членів Союзу, має чинність лише у межах цієї країни. Патенти, видані в різних країнах Союзу на один і той самий винахід, незалежні один від одного. Факт видачі патенту в одній країні — члені Союзу не зобов'язує інші країни – члени Союзу видавати патент на цей самий винахід. Так само відмова у видачі патенту в одній із країн Союзу, визнання його недійсним або таким, у якого закінчився строк охорони, не може бути підставою для відмови у видачі патенту в іншій країні – члені Союзу або для визнання його недійсним чи таким, у якого закінчився строк охорони.

Інтернаціоналізація, безперечно, поширилася і на сферу літературно-мистецької діяльності. У 1886 р. було підписано Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів, якою був заснований *Міжнародний союз про охорону літературних і художніх творів*. Слід зауважити, що первинний текст Конвенції неодноразово переглядався (у Берліні у 1908 р., Римі – у 1928 р., Брюсселі – у 1948 р., Стокгольмі – у 1967 р., Парижі – у 1971 р.). Бернська конвенція набула чинності на території України 25 жовтня 1995 р.

У Преамбулі Бернської конвенції сформульована мета її прийняття: охороняти настільки ефективно й однаково, наскільки це можливо, права авторів на їхні літературні та художні твори. Бернська конвенція ґрунтується на трьох принципах:

1) принципі «національного режиму», відповідно до якого створені в одній із країн – членів цього Союзу твори повинні отримувати в усіх інших країнах – членах Союзу таку саму охорону, яку ця країна надає своїм громадянам;

2) принципі «автоматичної охорони», відповідно до якого національний режим не залежить від будь-яких формальних умов, охорона надається у міру факту створення твору і не зумовлюється реєстрацією, депонуванням тощо;

3) принципі «незалежності охорони», відповідно до якого володіння наданими правами та їх реалізація не залежать від надання охорони в країні походження твору.

У 1952 р. у Женеві була підписана ще одна конвенція – Всесвітня конвенція про авторське право. У 1971 р. у Парижі на засіданні Міжнародної конференції держав – членів ЮНЕСКО була прийнята нова редакція цієї Конвенції, що набула чинності у 1974 р. Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 1993 р. Україна підтвердила своє членство у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 р.

Ефективній міжнародній охороні результатів творчої діяльності сприяють багато інших міжнародних угод. Для координації їхньої діяльності з метою посилення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної, творчої діяльності в 1967 р. у Стокгольмі була підписана Конвенція про утворення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), яка набула чинності з 1970 р., а з 1974 р. одержала статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй. Цією подією датується **четвертий етап** становлення системи правової охорони результатів інтелектуальної власності.

3. Діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності

Обговорення питання діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності за методикою перевернутого навчання.

Питання 1. Про стандарти ВОІВ

Питання 2. Сфери охоплення стандартів ВОІВ

Питання 3. Хто використовує стандарти ВОІВ

<https://www.wipo.int/standards/en/index.html>

Заклучна частина у формі бесіди

Отже, чи можемо ми констатувати фактори, від яких залежить успіх забезпечення правового захисту результатів інтелектуальної власності з огляду на історію становлення системи її правової охорони? Що є найдоречнішим для умов сьогодення в нашій країні? Чого бракує? Що, на вашу думку, варто запровадити з огляду на ваш досвід?

Питання для самоперевірки

1. У чому різниця творчої та інтелектуальної діяльності?
2. Особливості літературної та науково-технічної творчості
3. Що називають об'єктом інтелектуальної власності?
4. Який етап становлення системи правової охорони результатів

інтелектуальної власності є, на Вашу думку, найпродуктивнішим? Чому?

5. Де буди видані перші нормативно-правові акти Континентальної Європи, які заклали основи сучасної концепції охорони авторського права (*droit d'auteur*)?

6. У чому полягає суть системи привілеїв? Хто міг їх отримати?

7. Які виключні права привілеї надавали бенефіціарам?

Інформаційні джерела

1. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності: Навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2004.

2. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андросук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

3. Право інтелектуальної власності: Академічний курс / За ред. д. ю. н. О. А. Підпригори, д. ю. н. О. Д. Святоцького. Видання друге, перероб. і доп. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.

4. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів: Галицький друкар, 2015. 280 с.

ЛЕКЦІЯ 6. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Тип лекції: роз'яснювальна

Мета лекції: розкрити сутність понять «право власності» та «право інтелектуальної власності»; закріпити знання про інститути інтелектуальної власності; ознайомити із нормативними документами України та міжнародними, які регулюють право інтелектуальної власності; сформувати прагнення дотримання українського законодавства з питань врегулювання суб'єктних відносин стосовно інтелектуальної власності; прищепити бажання вдосконалюватися з питань правового врегулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Питання лекції

- 4) Основні характеристики права інтелектуальної власності
- 5) Джерела права інтелектуальної власності
- 6) Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Ефективний соціально-економічний розвиток будь якої держави залежить від стану та ефективності інтелектуальної, творчої діяльності її громадян. Еволюційний розвиток людства переконує, що головним чинником сталості цього процесу є зростання інтелектуального потенціалу нації, упровадження науково-технічних новацій, які суттєво впливають на обсяги та якості виробництва і споживання.

В умовах сьогодення інтелект, знання і творчий потенціал людини мають стати визначальними факторами розвитку українського суспільства. Найбільшою цінністю сучасного цивілізованого світу є людина, її права та свободи. Особливо це стосується інтелектуальної власності, рівня захищеності її об'єктів та суб'єктів, що визначає ступінь цивілізованості.

*Інтелектуальна власність – це збірне поняття
«продуктів розуму»?*

Особливості державного регулювання інтелектуальної власності представлені в нормативних документах кожної держави та на міжнародному рівні, що робить процес захисту прав інтелектуальної власності доступним та загальноприйнятним, а головне – надає відчуття впевненості та захищеності авторам та розробникам.

Викладення матеріалів лекції

1. Основні характеристики права інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність у широкому розумінні цього слова означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах. Ці права належать не до матеріального об'єкта, а до відображеної в ньому інформації [4, с.10]. Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, що відповідає вимогам чинного законодавства. Лише у такому разі їй надається правова охорона.

Поняття інтелектуальної власності вперше введено Стокгольмською конвенцією 1967 року, яка заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності. У наш час роль і значення інтелектуальної власності інтенсивно зростають, вона давно вже стала найбільш цінним капіталом людства. У всьому світі інтелектуальна власність є об'єктом цивільного обороту. У міру істотного значення інтелектуальної діяльності, особливо її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства, попит на неї також інтенсивно зростає. Вона часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання, недозволеного використання, тому потребує надійної й ефективної правової охорони.

Походження терміна «право інтелектуальної власності» пов'язується із французьким законодавством кінця XVIII ст. Узагалі інтелектуальна власність була властива розумним істотам від моменту їх появи. Проте в економічному обігу результати інтелектуальної діяльності з'явилися лише наприкінці XVIII ст. Перше згадування про інтелектуальну власність сягає часів Великої французької революції XVIII ст., коли поширення набула теорія природного права, відповідно до якої все зроблене людиною, чи то матеріальні об'єкти, чи то результати творчої праці, визнається її власністю, а сама людина має виключне право розпоряджатися результатами власної творчої праці.

Наприкінці XVIII та в XIX ст. панівною стала теорія права власності. Як згадувалось вище, виникнення терміна «інтелектуальна власність» пов'язують із

французьким законодавством XVIII ст. та французьким пропріетарним підходом до авторських і патентних прав. Логічним наслідком цього підходу стало закріплення у французькому законодавстві понять «літературна власність», «промислова власність», «інтелектуальна власність». У законодавчих актах США, Данії, Пруссії, Норвегії, Саксонії та ін. країн авторське право визначалось як «найсвятіший вид власності». У своїй основі такий підхід спирався, перш за все, на теорію природного права, а по-друге, був зумовлений розвитком капіталістичних відносин, для яких стало актуальним питання про вільний обіг прав на результати інтелектуальної діяльності. За тих часів право власності здавалося найкращою конструкцією, яка б могла чітко визначити та забезпечити панування творця та право власника над результатом інтелектуальної діяльності, а також і забезпечити «святість та недоторканність» об'єктів інтелектуальної власності [2, с.47].

Пригадай!

Що відбувало у становленні системи правової охорони результатів інтелектуальної власності наприкінці XVIII сторіччя?

Під правом власності розуміють право володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктом власності. Найважливішою характеристикою власності є те, що власник може використовувати її на свій розсуд, і ніхто не має права використовувати цю власність без його дозволу [4, с.10].

Як і будь-яке право власності, право інтелектуальної власності на результат інтелектуальної, творчої діяльності дає його творцю виключну можливість розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної праці на власний розсуд [8, с.55]. *Право інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності.*

Отже, правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері створення та використання результатів творчої діяльності, утворюють окрему підгалузь цивільного права – право інтелектуальної власності, яка включає до себе декілька інститутів:

- авторське право та суміжні права,
- патентне право,
- інститут правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг.

Правову охорону отримали також й інші об'єкти інтелектуальної власності. *Інститут авторського права та суміжних прав* охороняє результати художньої творчості – твори науки, літератури та мистецтва (об'єкти авторського права), а також об'єкти, які створюються з метою їх розповсюдження – виконання творів, фонограми та відеограми, програми теле- та радіомовлення (об'єкти суміжних прав).

Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів термін «літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва

В об'єктивному розумінні авторське право являє собою самостійний інститут, який входить до структури права інтелектуальної власності й регулює суспільні відносини, що виникають з приводу створення і використання творів науки, літератури та мистецтва.

Авторське право у суб'єктивному розумінні – це особисті немайнові та майнові права, які виникають в автора в зв'язку зі створенням ним твору і охороняються законом.

Специфіка авторсько-правових відносин обумовила власні принципи авторського права, до яких відносять такі:

Патентне право регулює відносини щодо створення, використання та оформлення прав на результати науково-технічної творчості людини. До об'єктів патентного права відносяться винаходи, корисні моделі, промислові зразки. Вони охороняються після спеціального оформлення прав і отримання охоронного документа – патенту або свідоцтва.

Норми *інституту правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг* охороняють такі об'єкти, як комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку, географічне зазначення. Ці об'єкти поєднує спільна мета – індивідуалізувати суб'єкти підприємницької діяльності, позначити різницю між ними, дати змогу відрізнити товари та послуги одного суб'єкта від однорідних товарів та послуг іншого, а також рекламувати як самого суб'єкта, так і якості та властивості його продукції (послуг) [7, с.8-9].

Правовий режим інтелектуальної власності характеризують такі особливості: право на нематеріальний об'єкт має обмежений строк дії; при відчуженні матеріального носія об'єкта інтелектуальної власності автор не втрачає з ним зв'язок, останній продовжує існувати у формі особистого немайнового права автора. Зазначені особливості закріплено в нормах авторського та винахідницького права, права на промисловий зразок, торговельну марку, географічне зазначення та інших інститутів інтелектуальної власності [4, с.12].

Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі або репутації творця об'єкта цього права; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Такі права, у більшості випадків, є чинними безстроково [4, с.13].

До майнових прав інтелектуальної власності відносять: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання цього об'єкта; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Строки чинності майнових прав інтелектуальної власності встановлюються законодавством залежно від об'єкта цього права, у зв'язку з яким вони виникли, та можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених законом, або за договором [4, с.13].

2. Джерела права інтелектуальної власності

У становленні законодавства України про інтелектуальну власність важливу роль відіграв Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р., в

якому результати інтелектуальної діяльності вперше визнані об'єктами права власності, а також вперше на національному законодавчому рівні був легалізований термін «інтелектуальна власність».

Значним кроком у розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності стало прийняття у 1993 р. пакета спеціальних законів: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки» та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». У зв'язку з цим зазначене вище «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» втратило чинність, проте не повністю – у частині, що стосується раціоналізаторських пропозицій, воно залишилося чинним.

Трохи пізніше був прийнятий Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993). Постановою Верховної Ради України від 19 січня 1995 р. затверджено Положення про порядок оформлення та використання прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, що становлять державну таємницю. Крім того, Кабінетом Міністрів України затверджено Постанову «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» (2020). Це група спеціальних законодавчих актів, які безпосередньо регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з наданням правової охорони результатам інтелектуальної творчої діяльності.

На сьогодні джерелами права інтелектуальної власності в Україні є способи або форми вираження державної волі українського народу, щодо яких ця воля стає правом. Ними є національні нормативно-правові акти та міжнародно-правові акти, якими регулюються питання виникнення (або набуття), реалізація та захист прав інтелектуальної власності. Такими джерелами в Україні, насамперед, є такі [3; 5; 6;10]:

- Цивільний кодекс України (книга четверта «Право інтелектуальної власності»),

- закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів і фонограм», «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»;

- стаття 41 Конституції України «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»,

- стаття 54 Конституції України «Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності»,

- стаття 69 Закону України «Про вищу освіту» «Права інтелектуальної власності та їх захист»,
- Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. № 532 «Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва»,
- Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір».

Найважливішим джерелом законодавства інституту інтелектуальної власності є міжнародні договори й угоди. Статтею 5 Закону України «Про авторське і суміжні права» закріплено перевагу міжнародних договорів перед внутрішнім законодавством.

Україна – член Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів, Всесвітньої конвенції про авторське право, Конвенції з охорони інтересів виробників фонограм і організацій мовлення, Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми та інших міжнародних договорів та угод [4, с.24].

До найважливіших *міжнародних* джерел авторського права належать:

- a. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886);
- b. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р.;
- c. Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право (1952);
- d. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з Атомної Енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014).

3. Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності

У міжнародному та українському законодавстві з питань авторського права відсутнє визначення об'єкта авторського права. Проте у нормативно-правових актах міститься перелік об'єктів і певні вимоги до результатів інтелектуальної, творчої праці авторів, за умови додержання яких той чи той результат творчої діяльності може бути визнаним відповідно до закону тим чи тим об'єктом авторського права і, відповідно, отримати правову охорону та захист.

Результати інтелектуальної діяльності визнаються об'єктами права власності. *Об'єктом авторського права є матеріальне втілення, певна речова форма результату інтелектуальної, творчої праці, тобто об'єктивізація твору* [8, с. 119].

Відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права» об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме:

- літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- комп'ютерні програми;

- бази даних;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- аудіовізуальні твори;
- твори образотворчого мистецтва;
- твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва;
- фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;
- ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;
- сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;
- похідні твори;
- збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини;
- тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;
- інші твори.

Разом із тим, наведення узагальненого переліку об'єктів права інтелектуальної власності у законодавстві України є новим та значним кроком вперед у проведенні правової реформи у сфері інтелектуальної власності. Пропонований перелік не є виключним. Доцільність існування не виключного переліку об'єктів права інтелектуальної власності полягає у тому, що з кожним роком у світі та в Україні стрімко розвивається наука і техніка, у зв'язку з чим можуть з'явитися нові об'єкти права інтелектуальної власності, які непередбачені в чинному національному законодавстві. У такому випадку наявність не виключного переліку виключає можливість відсутності їх правової охорони з боку держави.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей

Не належать до об'єктів авторського права результати інтелектуальної або механічної діяльності, створені без творчого складника, а також результати інтелектуальної та творчої діяльності, які, згідно з положеннями чинного законодавства, не охороняють авторським правом [9, с. 56-57].

Перелік таких об'єктів міститься у ст. 434 Цивільного кодексу України, ст.

10 Закону України «Про авторське право та суміжні права». Виокремлення різних груп об'єктів, які не охороняються авторським правом, зумовлено різними чинниками.

Перша група об'єктів не охороняється авторським правом, оскільки вони не мають творчого характеру. До цієї групи належать повідомлення про новини дня, поточні події або інші факти, що мають характер звичайної (тобто, підібраної без творчого складника) прес-інформації (інформаційні повідомлення, хроніка (офіційна, кримінальна), анонси, прес-релізи, пост-релізи, повідомлення інформаційних агентств тощо).

До *другої групи* відносять твори, які не відповідають критерію оригінальності та на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду) – розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші подібні бази (компіляції) даних.

Третя група творів, що не охороняються авторським правом, – твори народної творчості або, так званий, фольклор. Такі твори часто бувають створені людьми, особа яких невідома. Вони складаються з характерних елементів традиційної художньої спадщини, які розвиваються і зберігаються етнічною громадою або окремими особами й опосередковано відображають традиційні творчі погляди такої громади через народні казки, народну поезію, народні танці і п'єси, художні форми народних звичаїв та обрядів тощо. Авторське право на них не поширюється, оскільки неможливо встановити конкретного автора.

Четверту групу становлять об'єкти, які виведені з-під охорони авторського права через їхній особливий статус:

✓ офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їхні офіційні переклади;

✓ символи та знаки, затверджені органами державної влади, – державні символи України, державні нагороди; символи та знаки органів державної влади, Збройних Сил України й інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій, емблеми; грошові знаки тощо.

Віднесення зазначених об'єктів до таких, що не охороняються авторським правом, належить до дискусійних питань у теорії авторського права. На думку деяких науковців, повне їхнє виведення з-під правової охорони авторського права не є раціональним, тому що вони мають своїх авторів, імена яких відомі [9, с. 56-57].

Перелік результатів інтелектуальної діяльності, що не охороняються авторським правом, В.О. Семків та Р.С. Шандра розширюють з урахуванням вимог ст.ст. 447 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 8 та ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» ще двома групами об'єктів.

До *п'ятої групи* об'єктів, які не охороняються авторським правом, відносять ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, відкриття. Це пов'язано з тим, що охорона авторських прав поширюється на форму вираження твору, а не на виражені, описані, пояснені чи проілюстровані в творі дані (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Авторське право не поширюється також на твори, щодо яких закінчився строк його дії, внаслідок чого вони перейшли у суспільне надбання. Ці твори можна віднести до *шостої групи*. Згідно із ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права», твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора. Положення цієї статті уточнюється ст. 447 Цивільного кодексу України, де йдеться не про припинення строку дії авторського права загалом, а лише про закінчення строків чинності майнових авторських прав.

Для об'єктів інтелектуальної власності застосовують режим *виключних прав*, який полягає в тому, що тільки творці цих об'єктів, за винятком випадків, передбачених законом, мають право користуватися та розпоряджатися ними. «Виключність» прав означає, що жодна особа, крім тієї, кому вони належать, не може здійснити використання об'єкта, не маючи на це відповідного дозволу суб'єкта прав.

Виключне право – це виключна можливість здійснювати відносно об'єкта закріплені законом правомочності на власний розсуд

Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу виключне право є непорушним, оскільки ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом. Зазначені обмеження можуть бути встановлені заради суспільних, державних інтересів. Так, спеціальне законодавство допускає обмеження майнових прав на винаходи та корисні моделі у випадках надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо). Їх використання за таких умов дозволяється без попереднього дозволу правовласника, але з обов'язковою виплатою йому відповідної компенсації.

Суб'єктивне право інтелектуальної власності – це право суб'єкта на володіння, користування та розпорядження належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної, творчої діяльності

Суб'єктами виключних прав є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до Цивільного кодексу, іншого закону чи договору (ст. 421 Цивільного кодексу).

За підставами набуття інтелектуальних прав *суб'єкти виключного права* можна поділити на *дві групи*: первинні та похідні [7, с.14-15]. До *первинних* належить творець, чиї творчі зусилля були втілені в певний результат у вигляді об'єкта інтелектуальної власності. У більшості випадків ним може бути тільки фізична особа. Однак в окремих випадках первинні інтелектуальні права можуть

виникнути в юридичних осіб, коли це пов'язано з заохистом підприємницького інтересу через охорону комерційного найменування, географічного зазначення, торговельної марки, комерційної таємниці, або коли діяльність зі створення певних об'єктів (програм мовлення, фоно- чи відеограм) потребує особливої організації, чималих фінансових та матеріальних укладень і в силу закону може здійснюватися тільки юридичними особами.

Якщо у творчому процесі по створенню інтелектуального продукту спільно брали участь кілька творців, усі вони, незалежно від ступеня творчої участі, стають співвласниками інтелектуальних прав. Не можуть спільно набути виключних прав особи, які не брали творчої участі, а здійснювали матеріальну, технічну або організаційну допомогу. Первинне виникнення майнових інтелектуальних прав одночасно у декількох осіб можливо також у випадках створення інтелектуального продукту на замовлення (ст. 430 Цивільного кодексу) або у зв'язку з виконанням створювачем обов'язків, покладених на нього трудовим договором (ст. 429 Цивільного кодексу). Зазначені підстави мають принципову різницю.

Об'єкт вважається *створеним у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків*, якщо ця творча діяльність є трудовою функцією особи, яка окреслена трудовим і колективним договором. Зокрема, такі службові об'єкти з'являються у результаті діяльності авторського колективу видавництва, працівників науково-дослідних організацій, закладів вищої освіти, артистів театру, творчих працівників телебачення і радіо тощо.

Створення інтелектуального продукту на замовлення має місце, коли створювач не зв'язаний трудовою угодою із замовником, а предметом їхніх зустрічних зобов'язань є створення у визначений строк певного інтелектуального продукту із обумовленими характеристиками, передача його для використання замовнику та винагорода автору. За таким договором можуть створюватись, наприклад, декорації для сценічних показів або твори образотворчого мистецтва, або музичні твори для певних подій тощо.

У зазначених випадках співвласниками майнових прав, які мають здійснюватися спільно, тобто за спільною згодою, стають працівник, який створив об'єкт, та юридична або фізична особа, де або у якій він працює, або творець та замовник об'єкта. *Особисті немайнові права належать тільки творцеві*. Дане загальне правило може бути змінено за згодою сторін, зокрема, трудовою угодою або договором про створення об'єкта за замовленням, або ліцензійним договором.

Похідними суб'єктами права інтелектуальної власності є ті особи, які набули майнових прав на інтелектуальний продукт або на підставі договору з первинним суб'єктом, або на підставі закону. Отже, вони є правонаступниками майнових інтелектуальних прав. Також підставою правонаступництва може стати спадкування або реорганізація юридичної особи. До похідних суб'єктів, зокрема, належать спадкоємці, правонаступники, замовники твору, роботодавці авторів та ін.

Замовник володіє авторськими правами на твори створені за замовленням на підставі цивільно-правового договору. Особисті немайнові права

інтелектуальної власності на такий твір належать автору. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

Роботодавець автора володіє авторськими правами лише щодо службових творів – творів, створених автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. Авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору.

Виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. За створення та використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір і порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем (ст. 1, 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати *знак охорони авторського права*. Цей знак складається з таких елементів:

- латинська літера «с», обведена колом – ©;
- ім'я особи, яка має авторське право;
- рік першої публікації твору.

Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору.

Суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Автору належать такі *особисті немайнові права*:

- вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
- забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;
- вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

До *майнових прав автора* (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

- право на використання твору;
- виключне право дозволяти використання твору;
- право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Право на використання твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дозволяє йому використовувати твір у будь-якій формі і будь-яким способом. Виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти:

- *відтворення творів*, тобто виготовлення одного або більше примірників твору або фонограми у будь-якій матеріальній формі, в тому числі у звуко- і відеозапису, а також запису твору або фонограми для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (включаючи цифрову), оптичній або іншій формі, яку читає машина. Примірник – це результат будь-якого відтворення твору;

- *публічне виконання і публічне сповіщення творів*. Публічне виконання – це подання творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та в інший спосіб як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по проводах) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той же час або в різних місцях і в різний час. Публічне сповіщення (сповіщення для загального відома) – така передача в ефір чи по проводах зображень і (або) звуків творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення, коли зазначені зображення чи звуки можуть бути сприйняті особами, що не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих. При цьому така передача здійснюється з місць, віддаленість яких від місця початку передачі є такою, що без зазначеної передачі зображення чи звук не можуть бути сприйняті у вказаному місці або місцях;

- *публічний показ* – будь-яка демонстрація оригіналу або примірників творів, виконань, передач організацій мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо. Проте не визнається публічним показом передача в ефір чи по проводах;

- *будь-яке повторне публічне сповіщення* в ефір чи по проводах вже переданих в ефір творів за умови, що воно здійснюється іншою організацією;

- *переклад творів*. Ніхто без дозволу автора не може перекласти його твір іншою мовою. Автор оригіналу може сам здійснити переклад свого твору іншою мовою (авторський переклад). За наявності авторського перекладу ніхто інший не може перекладати цей самий твір на ту ж саму мову;

- *переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів*.

Переробки творів можуть здійснюватися і різними способами, і в різних формах. Наприклад, на основі одного твору (розповідного) створюється інший – драматичний чи сценарій або навпаки. Такі твори прийнято називати похідними. Похідний твір – продукт інтелектуальної творчості, заснованої на іншому наявному творі (переклад, адаптація, аранжування тощо). Адаптація твору – це пристосування або полегшення твору для сприйняття малопідготовленими читачами або пристосування літературно-художнього тексту для осіб, що починають вивчати іноземну мову. Аранжування – перекладення музичного твору, написаного до одного музичного інструменту чи складу інструментів/голосів, стосовно до іншого інструменту або іншого складу – розширеного чи звуженого;

- *розповсюдження* творів шляхом продажу, відчуження іншим способом або шляхом здачі в найми чи у прокат та іншої передачі до першого продажу примірників твору. Під час продажу твору, дарування, обміну тощо, відбувається перехід права власності на нього до третіх осіб. Здача в найми – передача права володіння і користування оригіналом чи примірником твору або фонограми на певний строк із метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди. Прокат – передача твору іншим особам у тимчасове користування за обумовлену плату;

- *здача в найми* оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі. Здача в найми означає передачу права володіння оригіналом чи примірником твору або фонограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди;

- *імпорт примірників творів* з метою розповсюдження, включаючи примірники, виготовлені з дозволу автора або іншої особи, яка має авторське право. Імпорт - ввезення в Україну творів із-за кордону. Такий імпорт може бути здійснений лише з дозволу автора твору. Заборонити ввезення твору автор може за таких умов:

- ✓ ввезення творів здійснюється з метою розповсюдження;
- ✓ ввезення здійснюється з метою одержання комерційної вигоди;
- ✓ заборона може мати місце незалежно від того, чи твори виготовлені за кордоном з дозволу автора чи без такого дозволу.

Зазначений перелік видів використання творів не є вичерпним. Автор має право дозволяти чи забороняти використовувати свій твір в інші способи, не зазначені в наведеному переліку.

Будь-яке використання творів іншими особами дає автору чи іншій особі, що має авторське право, право вимагати виплати винагороди. Винагорода може здійснюватися у такому вигляді:

- ✓ паушального платежу (одноразова винагорода);
- ✓ роялті – відрахувань (відсотків) за кожний проданий примірник чи кожне використання твору;
- ✓ змішаних платежів.

При цьому слід мати на увазі: якщо примірники правомірно опублікованого твору введені в цивільний оборот шляхом їх продажу, то

допускається їх подальше розповсюдження без згоди суб'єкта авторського права і без виплати авторської винагороди. Проте за суб'єктом авторського права зберігається право здачі в найом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі [1, с.43].

В Україні *строк дії особистих немайнових прав* автора є безстроковим і виникає від дня створення твору (ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Безстроковий строк охорони авторського права стосується таких немайнових прав автора, як право авторства, право на ім'я, захист цілісності та недоторканості твору (захист репутації автора).

Слід зазначити, що в теорії авторського права висловлюється думка, відповідно до якої береться за аксіому безстроковий характер особистих немайнових прав, проте існує реальна часова дія цих прав автора, пов'язана зі змістом твору. І дійсно, якщо проаналізувати кількість творів, які ми пам'ятаємо на сьогодні, і які залишилися актуальними і цікавими впродовж кількох століть, то можна погодитися із зазначеною думкою [8, с.212-213].

Строк правової охорони майнових авторських прав має свої часові межі. Обмеження строку дії майнових прав інтелектуальної власності на твори має на меті забезпечити доступ до таких творів широкого загалу (публіки). Проте введення строковості дії майнових прав має свої як позитивні, так і негативні риси.

Позитивним у встановленні строковості дії майнових прав інтелектуальної власності на твори є те, що автори цих творів користуються загальним культурним багатством, з якого вони вбирали необхідні елементи для створення своїх творів, тому є підстави, щоб їхні твори також із часом були доступні для вільного використання. *Негативні наслідки* строковості дії майнових прав інтелектуальної власності пов'язані з можливими труднощами із розшуку всіх спадкоємців та правонаступників автора, а також з отриманням від них дозволів на використання твору у строк, який диктується ринком щодо розповсюдження твору.

Принцип безстрокової дії правової охорони творів є вигідним лише для спадкоємців та правонаступників автора, ускладнює розповсюдження творів, що суперечить вимозі вільного доступу до твору широкого загалу. При закінченні строку дії майнових прав інтелектуальної власності на твір безоплатне використання таких творів вигідне лише промисловцям та комерсантам, а не широкому загалу, оскільки використання творів, які перейшли до суспільного надбання, не приводить до зменшення ціни на книгу, записи музичних творів тощо.

Строк дії майнових авторських прав в Україні визначений у ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору. Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків оприлюднення анонімних творів, творів під псевдонімом і творів, створених у співавторстві.

Відповідно до зазначеної вгорі статті Закону «Про авторське право і суміжні права» встановлено двоступеневий критерій для строків дії правової охорони *оприлюднених анонімних творів та творів, оприлюднених під псевдонімом*. По-перше, строк дії правової охорони оприлюдненого анонімно або під псевдонімом твору становить 70 років із моменту першого правомірного оприлюднення цього твору. По-друге, якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно або під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через 70 років після оприлюднення твору, застосовується строк дії правової охорони твору, передбачений для звичайних творів (протягом усього життя автора та 70 років після його смерті). За відсутності обов'язкового вчинення формальних дій для виникнення авторського права на твір, тобто необов'язковості реєстрації авторського права на нього, виникають складнощі щодо встановлення моменту створення твору, і автору важко довести цей момент, а також чи створений цей твір анонімно, чи під псевдонімом. Таким чином, юридичні норми (як національні, так і міжнародні) щодо авторського права на твори надають оприлюдненим творами, що створені анонімно або під псевдонімом, менший строк дії правової охорони, аніж творами, створеним під дійсним ім'ям автора.

Строк дії майнових прав інтелектуальної власності *на твори, створені у співавторстві*, становить життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора. У разі коли весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору.

Строк дії авторського права *на твори помертньо реабілітованих авторів* становить 70 років із дати, наступної після їх реабілітації. Строк дії авторського права на твір, уперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, становить 70 років від дати його правомірного опублікування. Будь-яка особа, яка після закінчення строку дії авторського права на неоприлюднений твір уперше його оприлюднює, користується правовою охороною цього твору, що є рівноцінною охороні майнових прав автора. Строк дії цих прав становить 25 років від часу, коли твір був уперше оприлюднений.

Строк дії авторського права *на твір, який визначається життям автора та 70 роками після його смерті*, закінчується 1 січня року, наступного за роком, у якому мали місце зазначені вище юридичні факти.

Заклучна частина

Отже, право інтелектуальної власності представлене трьома інститутами: авторським правом та суміжними правами, патентним правом та інститутом правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг. Кожен з інститутів захищає виключні та суміжні, особисті майнові та немайнові права. Найвагомішими джерелами права інтелектуальної власності в Україні є Цивільний кодекс України, Закон «Про авторське право і суміжні права», де визначено переліки об'єктів та суб'єктів права інтелектуальної власності, строки правової охорони майнових авторських прав.

Законодавством зазначено, що право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора, охороняються безстроково. Твори, на які строк авторського права скінчився або які ніколи ним не охоронялися на території України, вважаються суспільним надбанням. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно використовуватися будь-якою особою без виплати авторської винагороди. Кабінету Міністрів України надано право встановлювати виплати спеціальних відрахувань за використання на території України творів, які стали надбанням суспільства. Але в усіх випадках за автором зберігаються його особисті немайнові права [1, с.50-51].

Питання для самоперевірки

1. У чому Ви вбачаєте різницю між поняттями «право власності» та «право інтелектуальної власності»?
2. Перерахуйте інститути права інтелектуальної власності.
3. Які міжнародні договори та конвенції є джерелами авторського права?
4. Опишіть конкретний об'єкт права інтелектуальної власності від моменту його створення до процедури використання й охорони.
5. Відтворіть у пам'яті перелік суб'єктів права інтелектуальної власності.
6. Означте часові межі строку правової охорони майнових авторських прав.
7. Охарактеризуйте переклад твору як об'єкт авторського права.
8. Пригадайте твори, які не охороняються авторським правом
9. Чи охороняються усні твори авторським правом? Обґрунтуйте свою думку.
10. Які твори належать до суспільного надбання?

Інформаційні джерела

1. Аксютіна А.В., Нестерцова-Собакарь О.В., Тропін В.В. та ін. Інтелектуальна власність: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / За заг ред канд. юрид. наук, доц. Нестерцової-Собакарь О.В. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 140 с.
2. Еннан Р.Є. Сутність права інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 46-55.
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
4. Кірін Р.С. Інтелектуальна власність: підручник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 320 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. № 532 «Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-95-п#Text>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-p#Text>

7. Право інтелектуальної власності України: Конспект лекцій / Авт. : В.М. Крижна, Н.Є. Яркіна.; За ред. В.І. Борисової. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 112 с.

8. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

9. Семків В.О., Шандра Р.С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів / В. О. Семків, Р. С. Шандра. Львів: Галицький друкар, 2015. 280 с.

10. Цивільний кодекс України. Книга четверта «Право інтелектуальної власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ЛЕКЦІЯ 7. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Тип лекції: *теоретичного конструювання*

Мета лекції: систематизація та узагальнення освітніх результатів на основі теоретичних знань з права інтелектуальної власності; аналіз досконалості українського законодавства з питань охорони та захисту прав інтелектуальної власності; оволодіння знаннями процедури здійснення захисту прав інтелектуальної власності та відповідальності в разі його порушення; передбачення шляхів комерціалізації власної інтелектуальної діяльності.

Питання лекції

- 7) Захист права інтелектуальної власності
- 8) Порушення авторського та суміжних прав
- 9) Охорона об'єктів інтелектуальної власності
- 10) Комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності

ХІД ЛЕКЦІЇ

Вступна частина

Помірку, чому так!

НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

1) виготовлення і розповсюдження примірників
аудіовізуальних творів і фонограм

2) нелегальне виробництво, експорт, імпорт дисків для
лазерних систем зчитування

3) тиражування та розповсюдження неліцензійного
комп'ютерного програмного забезпечення

ПОРУШЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ АВТОРА

1) оприлюднення твору без зазначення імені автора

2) ілюстрування твору

3) спотворення твору або його зміна тощо

*Порушенням виключних майнових прав
автора є будь-яке відтворення чи
використання твору без дозволу автора, без
виплати йому винагороди*

1. Захист права інтелектуальної власності

Поняття «захист права інтелектуальної власності» включає передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів у справі визнання і поновлення прав, а також усунення перешкод, що заважають реалізації прав і законних інтересів суб'єктів права у сфері інтелектуальної власності [3, с.97-98].

Предметом захисту є не тільки особисте немайнове або майнове право інтелектуальної власності, а й інтереси, що охороняються законом (ст. 16 Цивільного кодексу України). Особисте немайнове або майнове право інтелектуальної власності та інтереси, що охороняються законом, є дуже близькими правовими категоріями і найчастіше вони збігаються, у зв'язку з чим ці поняття не завжди розмежовуються в науковій літературі та на практиці. Зазвичай, в основі права інтелектуальної власності лежить той чи той інтерес, для задоволення якого це право й надається правомочній особі. Водночас інтереси, що охороняються законом, у більшості випадків опосередковуються конкретними суб'єктивними правами, у зв'язку з чим захист права інтелектуальної власності одночасно являє собою і захист інтересів, що

охороняються законом.

Суб'єктами права на захист є передусім самі автори результатів інтелектуальної діяльності, власники права на ці результати і комерційні позначення, а також спадкоємці та інші правонаступники [3, с.97-98].

Найбільше практичне значення мають, звичайно, юрисдикційні форми захисту – позови в суди (загальної юрисдикції й господарські та адміністративні), адміністративна відповідальність, кримінальне переслідування порушників авторських і суміжних прав. Захист авторських й суміжних прав, залежно від ступеня й характеру їхніх порушень, може передбачати цивільно-правову, адміністративну й кримінальну відповідальність, які регламентуються Законом «Про авторське право й суміжні права» й кодексами.

Оскільки суб'єктивні права інтелектуальної власності є одним з видів цивільних прав, то далі йтиметься про цивільно-правові способи їхнього захисту [7, с.90-93]. До цивільних способів захисту авторського та суміжних прав належить захист права судом. Так, згідно із ст. 432 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 цього кодексу [3, с.97-98].

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» власники виняткових авторських і суміжних прав вправі вимагати від порушника:

- 1) визнання прав (підпункт «а» п. 1);
- 2) відновлення становища (відновлення порушених прав), що існувало до порушення права, і припинення дій, що порушують право або створюють загрозу

його порушенню (підпункт «б» п. 1);

3) відшкодування моральної шкоди (підпункт «в» п. 1);

4) відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду (підпункт «г» п. 1);

5) стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення авторських і суміжних прав, замість відшкодування збитків (підпункт «г» п. 1);

6) виплати компенсації у сумі від 10 до 50 000 мінімальних розмірів заробітної плати, що встановлена законодавством України, яка визначається на розсуд суду або господарського суду, замість відшкодування збитків або стягнення доходу (під пункт «г» п. 2);

7) вимагати припинення підготовчих дій, спрямованих на порушення авторських і суміжних прав (підпункт «д» п. 2);

8) прийняття інших передбачених законодавчими актами заходів, пов'язаних із захистом їхніх прав. При цьому зазначені в підпунктах 4, 5, 6 заходи (стягнення збитків, доходу або компенсації) застосовуються на вибір власника авторських і суміжних прав [3, с.97-98].

Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про: 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню авторського права чи суміжних прав та збереження відповідних доказів; 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням авторського права чи суміжних прав; 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням авторського права чи суміжних прав та знищення таких товарів; 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням авторського права чи суміжних прав або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь; 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта авторського права чи суміжних прав; 6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення авторського права чи суміжних прав та зміст судового рішення щодо такого порушення [7, с.90-93]

2. Порушення авторського та суміжних прав

Порушник права інтелектуальної власності – це будь-яка фізична або юридична особа, що не виконує або порушує вимоги чинного законодавства, яке регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності [3, с.97-98].

Перелік порушень авторського та суміжних прав, що є підставою для судового захисту, визначено у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права». До таких порушень належать:

✓ вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права, з урахуванням передбачених статтями 21-25, 42 і 43 цього Закону обмежень майнових прав;

✓ піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);

- ✓ плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- ✓ ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм та баз даних);
- ✓ вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права;
- ✓ будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;
- ✓ підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;
- ✓ розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі [7, с.89-90].

НАЙРОЗПОВСЮДЖЕНІШІ ВИДИ ПОРУШЕНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

контрафакція

піратство

плагіат

Слово «**контрафакція**» в економічних енциклопедіях означає незаконне використання чужих прав. У Великому економічному словнику контрафакція (фр. contrefaction – підробка) ведення справи під чужим ім'ям, незаконне використання чужого патенту при виготовленні та продажу товарів, а також незаконне розміщення на своєму товарному знаку зображень, які запозичені із знаків популярних товарів та фірм з метою недобросовісної конкуренції та введення покупців в оману [3, с.99-101].

Різновидами контрафакції є: а) використання об'єктів права інтелектуальної власності без дозволу правовласника; б) підробка (фальсифікація) товарів з використанням знаків для товарів і послуг, промислових зразків, що мають репутацію та популярні на ринку; в) імітація на товарі та упаковці знаків для товарів і послуг, промислових зразків, що відомі на ринку і мають певну репутацію, шляхом внесення до них будь-яких деталей до

ступеню змішування, що вводить споживачів в оману; г) ввезення, вивезення, реалізація та розповсюдження оригінальних товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності без дозволу правовласника; д) паралельний (сірий) імпорту – ввезення на територію країни товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності у країну, для якої вони не призначені, з будь-яких причин (погіршення якості, закінчення строку реалізації тощо).

Низка із зазначених видів контрафакції не тільки можуть наносити шкоду власникам прав на об'єкти права інтелектуальної власності у вигляді матеріальних збитків та нанесення шкоди їх репутації на ринку товарів та послуг, а також можуть бути небезпечними та завдати шкоди життю та здоров'ю споживачів товарів та послуг, принести їм матеріальні та моральні збитки, а також можуть бути небезпечними для навколишнього середовища.

«Піратство» – це дії, спрямовані на протиправне використання об'єктів права інтелектуальної власності, що належать іншим особам, умисно вчинені особою, яка розуміє протизаконний характер цих дій, з метою отримання матеріальної вигоди. Характерною ознакою цього поняття є те, що воно як правило, стосується порушень прав інтелектуальної власності у сфері авторського права і суміжних прав [3, с.99-101].

Серед найбільш поширених видів піратства виділяють: аудіопіратство (копіювання та розповсюдження копій музичних композицій, включаючи також продаж музичних альбомів як на аудіокасетах, так і на компакт-дисках, а також розповсюдження музичних композицій з використанням комп'ютерної мережі); відеопіратство (розповсюдження копій фільмів або телепередач на дисках, касетах та шляхом копіювання через комп'ютерні мережі. Воно може здійснюватися як із метою отримання прибутку (продаж піратської продукції в магазинах, або з рук), так і без такої цілі (розповсюдження копій фільмів через локальні комп'ютерні мережі або Інтернет тощо); піратство програмного забезпечення (нелегальне копіювання та розповсюдження програмних продуктів на дисках та через комп'ютерні мережі, що включає також зняття (нейтралізацію) різноманітних програмних систем захисту); піратство комп'ютерних ігор (нелегальне поширення комп'ютерних ігор, що включає в себе здолаття обмежень, запрограмованих розробником гри); піратство літературних творів (діяльність електронних бібліотек, що надають доступ усім бажаючим до текстів літературних творів).

В енциклопедичному словнику зазначається, що **«плагіат»** (від лат. plagio – викрадаю), це навмисне привласнення чужого авторства, видання чужого твору літератури, науки, мистецтва, винаходу за своє власне. Плагіат проявляється саме в присвоєнні авторства і може бути скоєний щодо будь-якого об'єкта інтелектуальної власності. Плагіат, як вид порушення прав інтелектуальної власності, фактично розповсюджується на всі групи об'єктів права інтелектуальної власності (об'єкти патентного права, об'єкти авторського права і суміжних прав, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності). При цьому, головною, а часто і єдиною метою цього порушення є привласнення авторства шляхом створення у свідомості споживача зв'язку між порушником та об'єктом інтелектуальної власності [3, с.99-101].

Посягання на майнові права виникає із внесення змін в оригінальний твір без дозволу і його використання (відтворення, повідомлення для загального відома). Правова теорія проводить розмежування між грубим «стовідсотковим» плагіатом (зустрічається рідко), при якому чужий твір привласнюється повністю або практично повністю, і плагіатом «замаскованим», при якому плагіатор намагається сховати своє діяння або привласнити якісь істотні оригінальні елементи твору, що став жертвою плагіату. Плагіат безперечно має місце у цьому останньому випадку, тому вважається, що його слід оцінювати залежно від ступеня подібності, а не розбіжностей між відповідними творами [6, с.315]

За критерієм поділу об'єктів прав інтелектуальної власності на види плагіат можна класифікувати на такі види: плагіат літературних творів, плагіат наукового відкриття, плагіат раціоналізаторської пропозиції тощо.

3. Охорона об'єктів інтелектуальної власності

«...Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей»

Закон України «Про авторське право та суміжні права»

Ця норма діє фактично у всьому світі і зветься «*презумпцією авторства*». Таким чином, зафіксований на будь-якому матеріальному носії твір (нехай це буде навіть клаптик паперу з написаним віршем, чи ж то жорсткий диск, на якому є запис пісні, промови чи лекції тощо) вже є першим і незаперечним свідоцтвом авторства, після котрого будь-яка наступна реєстрація авторських прав буде лише необов'язковою формальністю. Фактично, цей матеріальний носій, у разі необхідності, може стати і першим доказом у судовій справі про порушення авторських прав.

Кожен автор має право на отримання *авторського свідоцтва*, яке має переважно моральну цінність – «монетизувати» такий документ неможливо. Однак авторське свідоцтво також може стати важливим аргументом у судовому розгляді. А крім того, трапляється, що при передачі прав на твір, особливо в тому випадку, якщо мова йде про використання твору за кордоном або передачу прав іноземним правовласникам, від автора, дійсно, може вимагатись наявність такого свідоцтва. Тож практичне значення авторське свідоцтво теж має. І хоча подібне застосування документу є досить таки рідкісним, його отримання ніколи не буває зайвим.

Питання державної реєстрації авторських прав на твори у галузі науки, літератури і мистецтва та договорів, які стосуються права автора на твір, регулюються законодавчою базою України.

ПРАВОВА БАЗА ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	
Цивільний кодекс України	
Закон України «Про авторське право і суміжні права»	
Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір»	
Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. № 532 «Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва»	

Перелік документів, необхідних для державної реєстрації авторського права на твір, установлений Українським інститутом інтелектуальної власності. До цих документів уходять такі:

1. заява, викладена українською мовою, що складається за встановленою формою (у пункті 3 заяви об'єкти авторського права зазначаються відповідно до статті 8 Закону);
2. примірник твору у матеріальній формі, визначеній пунктом 15 Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 №1756 «Про державну реєстрацію авторського права та договорів, які стосуються права автора на твір»;
3. документ, що свідчить про факт і дату оприлюднення твору (за наявності);
4. документ про сплату збору за підготовку до державної реєстрації авторського права на твір та державного мита за видачу свідоцтва або копія документа, що підтверджує наявність пільг;
5. довіреність, оформлену в установленому порядку, якщо заявка від імені автора або його спадкоємця подається довіреною особою, або копія довіреності, засвідчена відповідно до законодавства;
6. документ, що засвідчує перехід у спадщину майнового права автора (якщо заявка подається спадкоємцем автора);
7. додаткові документи:
 - при реєстрації авторського права на *службовий твір* додатково додається документ, що підтверджує належність майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору;

- при реєстрації авторського права на *комп'ютерну програму* додатково додається настанова щодо використання програми;
- при реєстрації авторського права на *базу даних* додатково додається настанова щодо використання бази даних і опис структури бази даних;
- при реєстрації авторського права на *твори архітектури, містобудування, садово-паркового та монументального мистецтва* додатково додається анотація, яка повинна містити назву твору, його місцезнаходження (адресу), архітектурні характеристики і параметри, час і місце створення.

Заявки на державну реєстрацію подаються до Українського інституту інтелектуальної власності заявником або його довіреною особою у паперовій формі. Розгляд заявки і прийняття рішення про реєстрацію авторського права на твір або про відмову в реєстрації здійснюється протягом місяця від дати надходження документів заявки.

Якщо заявка відповідає встановленим вимогам, приймається рішення про реєстрацію авторського права на твір. В іншому випадку заявнику надсилається обґрунтоване рішення про відмову в реєстрації.

На підставі рішення про реєстрацію авторського права на твір та за наявності документа про сплату збору за оформлення і видачу свідоцтва відомості про реєстрацію авторського права на твір заносяться до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Датою реєстрації авторського права на твір є дата занесення відомостей про реєстрацію до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Видача свідоцтва здійснюється Українським інститутом інтелектуальної власності в місячний строк від дати реєстрації. Свідоцтво видається безпосередньо заявнику, його довіреній особі або надсилається на адресу, зазначену в заяві.

Майнові права інтелектуальної власності на твір можуть бути передані відповідно до закону повністю або частково іншій особі. Умови передання майнових прав інтелектуальної власності на твір можуть бути визначені договором.

Договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності на твір укладається у письмовій формі. Договори, які подаються на державну реєстрацію, мають відповідати загальним положенням Цивільного кодексу України та вимогам до договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, визначеним у главі 75 Цивільного кодексу України і статтях 31-33 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Зі зразками примірних договорів (Ліцензійний договір, Договір про передання (відчуження) майнових прав, Договір про створення за замовленням і використання твору, Договір про розподіл майнових прав на службовий твір, Видавничий договір, Договір між співавторами твору) можна ознайомитися на сайті Українського інституту інтелектуальної власності

Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) – інституційна складова державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2020 року № 1267-р «Про Національний орган інтелектуальної власності» Укрпатент виконує функції Національного органу інтелектуальної власності.

З 15 жовтня 2020 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16.06.2020 № 703-IX, яким визначено повноваження Національного органу інтелектуальної власності та який набрав чинності 14 жовтня 2020 року, Укрпатент здійснює такі повноваження:

- приймання заявок, проведення їх експертизи, прийняття рішень щодо них (промислова власність);
- приймання і розгляд заявок на державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва, а також на реєстрацію договорів, що стосуються прав авторів на твори, здійснення їх реєстрації;
- здійснення державної реєстрації промислових зразків та видача свідоцтв;
- здійснення державної реєстрації географічних зазначень;
- здійснення державної реєстрації винаходів і корисних моделей, видача патентів на винаходи і корисні моделі;
- здійснення державної реєстрації торговельних марок, видача свідоцтв на торговельні марки;
- здійснення державної реєстрації компонувань, видача свідоцтв на компонування;
- видача свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір;
- визнання прав на промисловий зразок недійсними повністю або частково;
- визнання недійсними прав на винаходи і корисні моделі;
- опублікування офіційних відомостей про промислові зразки, торговельні марки, компонування, географічні зазначення, винаходи і корисні моделі у бюлетені;
- ведення державних реєстрів;
- надання витягів та виписок;
- ведення Баз даних заявок на торговельні марки;
- здійснення публікацій в офіційному бюлетені з питань охорони авторського права і суміжних прав;
- здійснення підготовки, атестації та реєстрації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених);
- ведення Державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених);
- інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- здійснення функції «Національного відомства» та «Відомства», передбачених Гаазьким і Женевським актами до Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків;

- здійснення функції «Національного відомства», передбачені Мадридською угодою про міжнародну реєстрацію знаків та Протоколом до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків;

- здійснення функції «відомства, що отримує», «Міжнародного пошукового органу» та «Органу міжнародної попередньої експертизи» відповідно до Договору про патентну кооперацію.

Охоронний документ, який засвідчує набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель і промисловий зразок, називається *патентом*, а його видача обумовлена, зокрема, можливістю паралельного винахідництва, у зв'язку з чим існує потреба кваліфікації творчого досягнення і закріплення права на нього за конкретною особою, яка перша розкрила ці знання суспільству. Коли є потреба захистити технічну суть об'єкта, то це можна зробити за допомогою винаходу чи корисної моделі, а коли зовнішній вигляд – промислового зразка. Тому *винахід* та *корисна модель* – це результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технології, а *промисловий зразок* – у галузі художнього конструювання [5, с.45-50].

Враховуючи територіальну дію прав інтелектуальної власності, кожна країна встановлює свої вимоги, які висуваються до того чи того об'єкта. Тому одному і тому ж результату творчої діяльності в одній країні може бути надана правова охорона, а в іншій – ні. Однак певні вимоги є характерними для законодавства більшості країн. Так, правова охорона надається об'єктам патентного права, які не суперечать публічному порядку, принципам гуманності й моралі та відповідають умовам патентоздатності. Що стосується умов патентоздатності, тобто тих вимог, що висуваються законодавством до результатів творчої діяльності для кваліфікації їх як винаходів, корисних моделей чи промислових зразків, то їх кількість і зміст залежить від країни. Україна для об'єктів патентного права передбачає три вимоги: новизна, винахідницький рівень і промислова придатність – у тому чи іншому їх поєднанні.

Винахід – це результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технології, що є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Корисна модель – це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології, що є новим і промислово придатним.

Об'єктом винаходу чи корисної моделі може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо) чи процес (спосіб).

✓ *Продукт* – це будь-який штучно створений предмет.

✓ *Пристрій* – це система розташованих у просторі елементів, що певним чином взаємодіють між собою.

✓ *Речовина* – штучно створене матеріальне утворення, що є сукупністю взаємозалежних елементів.

✓ *Штам мікроорганізмів* – це чиста культура мікроорганізмів, виділена з природних місць мешкання, якими може бути навколишнє середовище (грунт, вода тощо), а також з організму тварини чи людини.

✓ *Процес (спосіб)* – сукупність прийомів, виконаних у певній послідовності чи з дотриманням певних правил.

Отже, винахід і корисна модель відрізняються лише тим, що до винаходу висувається додаткова вимога – наявність винахідницького рівня.

Промисловий зразок – результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання, якщо він є новим. *Об'єктом* промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб. Потенційно всі речі, які нас оточують і мають певну форму та колір, можуть бути об'єктами промислового зразка. Так, значна кількість упаковок, пляшок та етикеток, що використовуються на ринку, захищена як промислові зразки.

Новизна є спільною вимогою до всіх об'єктів патентного права. Україна дотримується принципу світової новизни. Це означає, що результат творчої діяльності може бути визнано винаходом, корисною моделлю чи промисловим зразком за умови, що відомості про нього невідомі у всьому світі на дату подання заявки до Українського інституту інтелектуальної власності.

4. Комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності

Використання інтелектуальної власності в ринковій економіці здійснюється на засадах її комерціалізації, механізм якої уможливорює безперервний рух інтелектуального капіталу та отримання прибутку. Задача вдосконалення механізму комерційної реалізації результатів інтелектуальної діяльності відноситься до числа найважливіших теоретичних і практичних аспектів економічного розвитку. Метою комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам [8, с.138].

Результатом комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності є створення інноваційної продукції. В сучасних ринкових умовах комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності є однією із важливих задач розвитку економіки. На сучасних промислових підприємствах у наукових установах та провідних університетах України накопичено великий обсяг результатів виробничої і наукової діяльності, які ідентифікуються як об'єкти інтелектуальної власності і являють собою комерційну цінність не лише для споживачів інтелектуального продукту України, а і широкого кола закордонних фахівців [4].

Комерціалізація інтелектуальної власності в умовах ринкових відносин вимагає розглядати її як товар і як капітал. Як товар, інтелектуальна власність розглядається як нематеріальний актив, що використовується в будь-яких господарських операціях. Як капітал інтелектуальна власність розглядається з погляду витрати капіталу на освіту або придбання підприємцем нематеріальних

активів з метою його приросту [4].

Комерціалізація інтелектуальних активів можлива тільки в тому випадку, якщо вони набувають економічної цінності або виступають як засіб створення нової вартості (інтелектуальний капітал), або джерело споживчого блага (споживчий продукт). Вибір форми комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності залежить від висновків маркетингових досліджень. Для цього проводять ретельне вивчення ринку інтелектуальної власності, визначають попит і індивідуальні потреби споживачів, досліджують пропозиції аналогічних об'єктів, що існують на ринку. Ключовим елементом комерціалізації інтелектуальних активів є їх оцінка. Оцінка об'єктів інтелектуальної власності дозволяє не тільки визначити цінність (вартість) цього ресурсу для власника, але й виявити його ринкову цінність, рівень попиту на об'єкти інтелектуальної власності на ринку, а, отже, і подальшу стратегію діяльності власника щодо реалізації та впровадження об'єктів інтелектуальної власності [1, с. 116-119].

Комерціалізація інтелектуальної власності в даний час у світі перетворилася в самостійну сферу економічних відносин і за оцінками експертів складає близько 5 трлн дол. США на рік. Темпи зростання комерціалізації таких об'єктів на міжнародному ринку становлять 12%, що істотно вище темпів росту промислового виробництва (2,5–3% на рік). Завдяки комерціалізації інновацій провідні країни світу займають домінуючі позиції на міжнародному ринку наукомісткої продукції, частка яких становить: США – 39%, Японія – 30%, Німеччина – 16%, в той час як частка України – менше 0,1%. Тому проблема комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності підприємств має принципово важливе значення для інноваційного розвитку вітчизняної економіки [2, с. 51].

О.Б. Бутнік-Сіверський у своїй праці поділяє комерціалізацію на два рівні. Комерціалізація на макрорівні – це складник національної інноваційної системи та, водночас, запорука забезпечення економічного розвитку країни. Комерціалізація на мікрорівні розглядається з чотирьох позицій: як інструмент упровадження результатів інноваційної діяльності; як умова досягнення комерційного ефекту; як послідовна зміна інноваційних етапів; як кінцевий етап процесу розроблення нового товару [2, с.52].

Серед найпопулярніших способів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є продаж ліцензій на використання. Це сприяє поширенню бізнесу, дозволяє підприємцям-початківцям відкривати свою власну справу навіть за умов обмеженого стартового капіталу.

Процес ліцензування добре розвинутий і загальнодоступний в нашій країні. Лізинг інтелектуальної власності – досить новий фінансовий інструмент, який вдало використовується в закордонній практиці і дозволяє правовласнику одержувати прибуток у вигляді платежів за користування переданим ним правом іншій особі. Компенсуючи таким чином понесені свого часу витрати на створення таких об'єктів, водночас підприємець отримує вже готові розробки, технологію, торгову марку, комерційне найменування тощо, маючи економію на початкових витратах розгортання бізнесу. Тому ефективна організація такого формату ведення бізнесу є привабливою для обох сторін угоди

[4].

На практиці найчастіше передається лише право користування об'єктом інтелектуальної власності. Власник прав (ліцензіар) може продати ліцензію (видати дозвіл на користування об'єктом інтелектуальної власності) будь-якій особі (ліцензіату). Продаючи ліцензію, вони переслідують мету отримати прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії – це шлях упровадження технології на ринку без продажу товарної продукції [9, с. 73].

Заклучна частина

Отже, авторське право – це сукупність прав, які належать автору у зв'язку зі створенням і використанням твору літератури, науки, мистецтва.

Виокремлення інститутів авторського права та суміжних прав та патентного права базується на особливостях правової охорони об'єктів авторського права та промислової власності, які пов'язані зі специфікою творчого процесу створення даних об'єктів та умовами їх використання.

✓ *По-перше*, патентне право, на відміну від авторського права, спрямоване на охорону не художньої форми виразу ідей, думок чи понять, а на охорону самої сутності цієї ідеї, тобто змісту творчого технічного (технологічного) рішення. Останнє може бути реалізоване у певний пристрій, механізм, виріб, речовину тощо.

✓ *По-друге*, для патентного права характерна обов'язковість формального визнання технічної (технологічної) ідеї охороноздатним об'єктом. Таке здійснюється Українським інститутом інтелектуальної власності.

✓ *По-третє*, об'єктам патентного права притаманна об'єктивна повторюваність, бо ідентичні технічні або технологічні рішення можуть бути створені кількома особами незалежно один від одного. У зв'язку з цим для патентного права характерне надання охорони за принципом пріоритету, тобто першості у реєстрації охороноздатного об'єкта. Патент чи свідоцтво надається тільки на один об'єкт тому заявнику, чия заявка на реєстрацію була більш ранньою за датою подання. Для об'єктів авторського права така об'єктивна повторюваність не характерна. Оригінальність художньої форми викладення думок обумовлена індивідуальними творчими здібностями творця, залежить від його духовного світу, світогляду, життєвого досвіду, переконань та ставлення до навколишнього світу. Тотожність художніх форм свідчить про плагіат. Через це для надання правової охорони авторським творам немає необхідності проводити їх дослідження на предмет новизни та реєструвати першість їх створення. Твори науки, літератури і мистецтва здобувають правову охорону з моменту їх створення. Первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (*презумпція авторства*).

Найрозповсюдженішими видами порушень інтелектуальної власності є контрафакція, піратство та плагіат. Плагіат полягає у повному або частковому присвоєнні оригінальних елементів, що містяться в чужому творі, і представленні їх як власних. Посягання на особисте немайнове право автора, що став жертвою плагіату, завжди посягають на повагу його права авторства,

оскільки плагіатор видає чуже авторство за власне. У більшості випадків плагіат також є посяганням на цілісність твору, оскільки, як правило, плагіатор намагається замаскувати свій плагіат.

Слід звернути увагу на те, що такі порушення, як контрафакція та піратство мають на меті, перш за все, отримання матеріальної вигоди. Головною ж метою плагіату є створення у свідомості споживача зв'язку між порушником та об'єктом інтелектуальної власності в той час, коли мета отримання матеріальної вигоди або є вторинною або зовсім відсутня.

Правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Офіційним охоронним документом в Україні є патент.

Питання для самоперевірки

1. Що є предметом права захисту інтелектуальної власності?
2. Чи є Ви особисто суб'єктом права захисту інтелектуальної власності?
3. Які вимоги в Україні висуваються до об'єктів патентного права?
4. Які є форми захисту авторських прав?
5. Види порушень інтелектуальної власності.

Інформаційні джерела

6. Бубенко П.Т. Величко В.В., Глухарєв С.М. Інтелектуальна власність: навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2011. 215 с.
7. Бутнік-Сіверський, О.Б. Економіко-правові проблеми становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності. *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки*: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві. 2010. С. 50–57.
8. Кірін Р.С. Інтелектуальна власність: підручник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 320 с.
9. Олейнікова Л.Г. Особливості інтелектуальної власності як товару в сучасних умовах розвитку економіки України. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2091>

10. Право інтелектуальної власності України: Конспект лекцій / Авт. : В.М. Крижна, Н.Є. Яркіна.; За ред. В.І. Борисової. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 112 с.
11. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
12. Семків В.О., Шандра Р.С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів: Галицький друкар, 2015. 280 с.
13. Чугрій Н.А. Комерціалізація інтелектуальної власності як необхідна умова інноваційного розвитку підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип.17. С.138
14. Ястремська О.О. Інтелектуальна власність: навчальний посібник. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 124 с.

Навчально-методичне видання

**Академічна доброчесність та інтелектуальна власність:
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

Укладач:

доктор педагогічних наук, доцент
Башкір Ольга Іванівна

Комп'ютерна верстка: Башкір О.І.

Коректор: Башкір О.І.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 5,9

Тираж 30 прим.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Україна, 61002, м.Харків, вул.Алчевських, 29